

NICOLAAS WITSEN I JURAJ KRIŽANIĆ

Knjiška i osobna veza

PREDGOVOR

Juraj Križanić i Nicolaas Witsen. Dvije potpuno različite osobe. Prvi nagao, drugi oprezan; prvi uvijek u sukobu, drugi uvijek u ulozi posrednika; prvi samostalan, drugi nedovoljno samostalan; prvi progonjen u svom životu, drugi sreden član establishmenta; prvi filozof i teolog; drugi geograf; prvi mislilac, drugi skupljač; prvi mislilac o politici, drugi političar; prvi »glas vapijućeg u pustinji«, drugi daje glas onima koji se ne čuju; prvi redovnik, drugi regent; prvi katolik, drugi protestant; prvi Slaven, drugi German ...

Ali oba imaju veze s Rusijom. Križanić je živio 15 godina u sibirskom prognanstvu (1661—1676). Tamo je pisao svoje najpoznatije djelo »Politika«. Witsen je samo jednom bio u Rusiji kao plemić (1664—1665). Svoje je glavno djelo »Noord en Oost Tartarye« pisao u Amsterdamu. Njima je zajedničko i to što su oba ponudila svoje usluge ruskom caru, samo što je prvi izgubio milost carevu, dok ju je drugi stekao.

Cilj je ove radnje da utvrdimo postoji li veza između njih. Tvrdi se da postoji određena veza, možda čak i osobna. Prije nego se osvrnemo na njihov odnos, ispričat ćemo kako je Witsen došao u kontakt s Rusijom i kako se taj kontakt u toku njegova života razvijao. Jer Witsen je za razliku od Križanića puno nepoznatija osoba. Začuđuje činjenica što je Križanić poslije smrti ipak stekao glas, a da ga je Witsen pomalo izgubio, dok nije opet stekao slavu preko izvještaja o Križanićevoj smrti.

UVOD

Mlada Nizozemska Republika Sedam Ujedinjenih Pokrajina (Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden) počela je svoj period uspona na kraju 16-og stoljeća, kada se definitivno osamostalila od španjolske prevlasti i kad se španjolsko uporište premjestilo prema jugu u Antwerpen (1585). Od tada je bogati i razvijeni trgovački centar Antwerpen bio skućen u svom razvoju, a od toga je profitirala Nizozemska Republika, a naročito Amsterdam.

Bogatstvo Republike u 17. st. poteklo je iz međunarodne trgovine za Istočno more, Indiju, Ameriku i zapadnu Afriku. Radi trgovine formirala su se razna udruženja (Verenigde Oost-Indische Compagnie 1602—1796, West-Indische Compagnie 1621—1674, Nieuwe West-Indische Compagnie 1674—1791).

Sredinom 17. st. plovidba za istočnu Indiju i promet između jugozapadne i sjeveroistočne Evrope bili su gotovo isključivo u rukama Nizozemaca, kako kažu Jan i Annie Romein.<sup>1</sup> Nadalje, nizozemsko su ribarstvo, pomorstvo i manufaktura bili razvijeniji u drugim zemljama, a njihovo je bogatstvo s kapitalom možda čak nadmašilo čitavu Evropu.

U tom sklopu Nizozemci su težili da razvijaju trgovačke odnose i s Rusijom. Pritom su bili u stalnoj konkurenciji s Englezima, koji su već utvrdili svoje pozicije u Rusiji prije dolaska prvoga nizozemskog broda na Dvinu.<sup>2</sup> Poslije 1613. g. Nizozemci su prevladali u toj konkurentskoj borbi, ali su Englezi i dalje predstavljali ozbiljnu opasnost za njihovu stečenu poziciju.<sup>3</sup>

Najprikladniji način za očuvanje i unapređivanje pozicije trgovaca u Rusiji bila je politička zaštita u obliku stalnog zastupništva Republike u Moskvi. Do toga je došlo tek 1676. kad je baron Jan Willem van Keller postao stalni zastupnik nizozemskih interesa sa sjedištem u Moskvi. On je obavljao taj zadatak do 1697.

Prije toga Republika je s vremenom na vrijeme slala poslanstva u Moskvu sa specifičnim zadacima. Takva su poslanstva bila: 1631. poslanstvo Alberta Coenraada Burgha, 1647. poslanstvo Koenraada Burgha, 1665. poslanstvo Jacoba Boreela, 1668. poslanstvo Nicolaasa Heinsiusa i 1675. veliko poslanstvo Koenraada van Klencka.<sup>4</sup>

Nicolaas Witsen putovao je u Rusiju kao član poslanstva Jacoba Boreela. Witsen, koji je tada imao tek 23 godine, postao je član poslanstva kao plemić (Edelman van Staat), vjerojatno zahvaljujući činjenici što je bio sin amsterdamskoga gradonačelnika.<sup>5</sup> Njegovo se putovanje može shvatiti kao određena završnica studija,<sup>6</sup> zato što je tada bio običaj da

<sup>1</sup> Jan en Annie Romein, *De Lage Landen bij de Zee, Een geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, Amsterdam 1976, 251.

<sup>2</sup> Već 1553. Englezi su otkrili put od zapadne Evrope do Moskve preko Dvine. Društvo pod nazivom »Russe Company«, koje je tada osnovano, steklo je znatne privilegije, među kojima je bila najznačajnija oslobođenje od carina. Tek 1578. došao je prvi brod iz Republike na ušće Dvine. Slijedilo je 40 godina oštre konkurencije između Engleza i Nizozemaca za vlast na ruskom izvoznom tržištu. V. Nicolaas Witsen, *Moscovische Reyse 1664—1665*, izd. Th. J. G. Locher en P. de Buck, Den Haag, 1966, I, uvod, XXI.

<sup>3</sup> Primjera radi možemo spomenuti da je Boreel 1664—1665. težio da Rusi ukinu povlasticu Engleske u trgovini katranom, u kojoj je Engleska uživala monopol. Takva je težnja imala i svoje političke implikacije, jer je u to vrijeme prijetio novi rat na moru između Engleske i Republike. V. Mosc. Reyse, I, XXVIII.

<sup>4</sup> Detaljnije v. Mr. Jacobus Scheltema, *Rusland en de Nederlanden I—IV*, Amsterdam 1817—1819, 180—327.

<sup>5</sup> Mosc. Reyse, I, XXVIII.

<sup>6</sup> Witsen je promoviran 11. VII. 1664. za doktora prava u Leidenu. Njegova je disertacija nosila naslov »De Sc. Macedonio«. V. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Leiden 1918, sv. IV, str. 1474; također J. F. Gebhard, *Het leven van Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen (1641—1717)*, I *Levensbeschrijving*, Utrecht 1881, str. 22—70, i Nicolaas Witsen, *Eene autobiographie met verklarende aanteeekeningen*, objavljena u: Pieter Scheltema, *Aemstels Oudheid*, VI, 41—60, Amsterdam 1872.

mladići (iz bogatih obitelji) poslije završetka svojih studija naprave neko putovanje po Evropi. Witsea je za to putovanje izabrao Rusiju, za koju se već interesirao dok je još studirao u Leidenu.<sup>7</sup> Za njega je ovaj završetak istodobno početak novih studija.

No, prije podrobnijeg bavljenja Witsenom osvrnut ćemo se na poslanstvo Jacoba Boreela. Kakav je u tadašnjoj Rusiji bio stav prema strancima? Koji su bili Boreelovi zadaci? I kakav je bio uspjeh njegova poslanstva?

Locher i De Buck tvrde u uvodu »Moscovische Reyse« da su se uvjeti za strance, što se tiče njihove osobne i trgovačke slobode, znatno pogoršali poslije smrti cara Mihaila Romanova 1645.<sup>8</sup> Vlada cara Alekseja Mihailoviča morala je pod pritiskom ruskih trgovaca (gosti), koji su se stalno borili protiv privilegija za strance, uvesti određena ograničenja. Tako su Englezi 1646. izgubili svoje carinske povlastice i svi su stranci bili prisiljeni da žive izvan gradova. S vremenom je bilo izgrađeno malo izvan Moskve predgrađe Zapadnoevropljana (Nemeckaja Sloboda). Također su bile ograničene njihove religiozne slobode.<sup>9</sup>

U takvoj situaciji nije ni čudno da su nizozemski trgovci apelirali kod vlade Republike da brani njihove interese. Boreelovo poslanstvo imalo je baš taj zadatak.<sup>10</sup> U raspravama između Boreela i ruskih zastupnika, među kojima je glavni bio Almaz Ivanov, bilo je riječi o slijedećim točkama: 1. Naslov Staten General (Skupštine), 2. Ruska politika prema strancima, 3. Ruska trgovačka politika, 4. Trgovačka tehnika u Rusiji, 5. Slučaj Jana van Sweedena, 6. Međunarodna politička situacija.

Prvi problem odnosio se na naslov kojim se poslužio car u svojim pismima Skupštini. Taj je naslov glasio: »Niderlandskoj i gollandskoj zemli i inyh knjažestv šljahetskim vol'nym soedinënnym čestnym vladeteljam«, što znači »Plemenitaškim, slobodnim, ujedinjenim, časnim regentima Nizozemske i Holandske zemlje i drugih kneževina«. Republika je htjela da taj naslov glasi: »Velmožna Gospodo, Skupštino Časne, Nezavisne i Slobodne Ujedinjene Nizozemske.« I u pismu su inzistirali na: »Vaše Velesile«.

To inzistiranje, iako sada zvuči beskrajno formalno, treba po Locheru i De Bucku shvatiti sa stajališta mlade Republike za koju je naslov njene vlade bio simbol novostečenog dostojanstva. Ali Rusi nisu imali nikakva razumijevanja za taj zahtjev, te su samo obećali da će taj naslov možda upotrebljavati u budućnosti. Ove prepirke, koje su se vukle do kraja boravka u Moskvi, jako su ometale misiju.

Rusku politiku prema strancima, odnosno Nizozemcima, Boreel je težio ublažiti. Pokušao je da Nizozemci dobiju dozvolu za ponovnu gradnju reformiranih crkava, dozvolu za stanovanje u Moskvi i za uzimanje

<sup>7</sup> Autobiographie, 42: »Također je prijateljevao s profesorima Coccejusom i Goliusom, uglavnom sa zadnjim, od koga je dobio puno pouka u vezi s istočnim zemljama.«

<sup>8</sup> Mosc. Reyse, I, XXV—XXVIII.

<sup>9</sup> Već pod Mihailom morale su se srušiti nizozemske reformirane crkve u Moskvi. Isprva, dobili su dozvolu da ih ponovo grade izvan grada, ali 1653. opet su bile srušene. Tek poslije puno teškoća i rasprava dobili su dozvolu da održavaju u nekoj stambenoj kući izvan grada religiozne obrede. Mosc. Reyse, I, XXVI.

<sup>10</sup> Mosc. Reyse, I, XXVIII—XL.

ruskog osoblja, te je protestirao protiv posebnih pasoša s crvenim žigom, bez kojih se morala platiti dvostruka carina (u ArhangelSKU). Također je težio da Nizozemci sačuvaju svoje privilegije s obzirom na pravosuđe, što je značilo da se Nizozemcima moglo suditi samo u Posolskom prikazu (ministarstvu vanjskih poslova). Samo su zadnja dva zahtjeva bila uvažena.

Nadalje je protestirao protiv visine carina i protiv državnog monopola nad određenim robama. Zalagao se za slobodnu trgovinu. Rusi su se jako bili uvrijedili što se nizozemski poslanik usudio miješati u visinu carina. »Ako Nizozemcima ne odgovara trgovati s Rusima na ovaj način, neka prestanu«, bio je otprilike njihov odgovor. Rusi su imali sistem privilegiranja prema uslugama. Nagrađivali su pojedince koji su učinili posebne usluge caru.

Boreelovi protesti u vezi s trgovačkom tehnikom odnosili su se na način rada ruske carine (carinske knjige, taksaciju, naplaćivanje, vizitaciju skladišta i ureda i sl.).

Slučaj Jana van Sweedena nije važan za naš predmet, pa ga nećemo obraditi.

Dvije stvari iz međunarodne politike bile su na dnevnom redu. Prvo je već spomenuti monopol na katran što ga je imala Engleska. Za Republiku, kojoj je prijetio novi rat s Engleskom, bilo je važno da Engleska više ne raspolaže ruskim katranom. Boreel je molio rusku vladu da ne produži engleski monopol. Tu molbu Rusi su prihvatili pa su čak 1665. zabranili uopće izvoz katrana.

Drugi slučaj stavili su Rusi na dnevni red. Tražili su da Republika posreduje u rusko-poljskom ratu (1654—1667). Boreel je odbio tu molbu, na što su se Rusi veoma uvrijedili. Boreel je to učinio misleći na neuspjeh takva posredništva Republike 1615. između Švedske i Rusije i također zato što nije vidio nikakve koristi za svoju zemlju.

Sve u svemu poslanstvo Jacoba Boreela nije imalo neki uočljiv uspjeh. Problemi su ostali isti i poslije njegova odlaska, te ni iduća poslanstva nisu imala više uspjeha.

U Rusiji Boreel nije naišao na sugovornike, tj. nije mogao voditi otvorene rasprave s ruskim zastupnicima. Odgovori koje je dobio bili su diktati u kojima se ništa nije moglo mijenjati. Poslije ćemo vidjeti kako Witsen opisuje taj njegov boravak u Moskvi.

Nicolaas Witsen, koji je putovao u Rusiju u sastavu tog poslanstva, nije bio prvi iz svoje obitelji koji se zainteresirao za Rusiju. Locher i De Buck<sup>11</sup> kažu da je obitelj Witsen jedna od trgovačkih obitelji koja se naročito istakla u borbi Nizozemaca za hegemoniju na ruskom izvoznom tržištu. Od kraja 16. st. može se pratiti povijest te obitelji, i to od kada se Jacob Witsen, brodar, nastanio u Amsterdamu. Njegovi sinovi Cornelis i Gerrit svojom su trgovinom napravili temelj obiteljske imovine, a uz to su obavljali državne službe u gradu. Gerrit Jacobs, Witsen i njegovi rođaci Jonas i Jan Witsen (sinovi Cornelisa Witsena) posebno su se bavili Rusijom. Gerrit se 1614. na molbu Isaaca Masse<sup>12</sup> pobrinuo za prijem

<sup>11</sup> Mosc. Reyse, I, XLV—XLVIII.

<sup>12</sup> Isaac Massa (1586—1643), sin južnonizozemskog trgovca, koji je poslije pada Antwerpena (1585) pobjegao prema sjeveru. 1601. otišao je u Moskvu da se upozna s ruskom trgovinom. Kad se vratio u Nizozemsku napisao je knjigu o građan-

moskovskog poslanika Usjakova u Den Haagu i zajedno sa svojim rođacima tražio je dozvolu za slobodnu plovidbu uz sjeverni dio Dvine, po Volgi i Kaspijskom moru prema Armeniji, Perziji i Buhari, što im nikad nije bilo dopušteno. Također su pokušali da dobiju dozvolu za izvoz pšenice (1623), ali kako je taj izvoz tada bio državni monopol, ni taj se pokušaj nije ostvario. Sin Jana Witsena Cornelis Jansz. Witsen bio je značajan regent. Više puta je bio gradonačelnik Amsterdama (do 1667) i između ostalog član admiraliteta i upravljač West-Indische Compagnie. Pripadao je novom sloju regenata koji su se povlačili iz trgovačke aktivnosti. Tom sloju pripadao je i njegov sin Nicolaas Witsen, kod kojeg više nema nikakva traga takve aktivnosti.

## I. DOJMOVI NICOLAASA WITSENA O RUSIJI S NJEGOVA PUTOVANJA U MOSKVV 1664—1665.

Stvom izvještaju<sup>13</sup> Witsen je dao naslov: »Moscovise Reyse van Nicolaus Witsen onder de Ambassade van Haer Ho. Mo. De Staeten Generael vant Verenigt Nederlant«. U prijevodu: »Moskovsko putovanje Nicolausa Witsena u poslanstvu Njezinih Velesila Skupštine Ujedinjene Nizozemske«.

Izvještaj se sastoji od tri dijela: I. Dnevnik (žurnal) (17. IX. 1664—12. VIII. 1665),<sup>14</sup> II. Posjet patrijarhu Nikonu<sup>15</sup> i III. Bilješke.<sup>16</sup>

Da bismo dobili uvid u Witsenove dojmove o tadašnjem ruskom životu, najbolje je da protumačimo njegov sud o različitim ruskim osobama, religiji, kulturi, prosvjeti i pravosuđu.

skom ratu u Rusiji (1604—1613): Histoire des Guerres de la Moscovie (1601—1610) par Isaac Massa de Haarlem. Publiée pour la première fois, d'après le ms hollandais original, avec d'autres opuscules sur la Russie et des annotations par M. le Prince Michel Obolensky et Mr. le Dr. A. van der Linde. 2 vol. Brussel 1886. Od 1614—1619. Massa je bio agent Republike u Rusiji. Poslije je to radio i u službi cara i u službi švedskog kralja. Izdao je i veliku kartu Rusije pod naslovom: Novissima Russiae Tabula Authore Issaaco Massa (1635). Zbog dobrih poznanstava na dvoru u Moskvi Massa je postao najbolji nizozemski poznavalac Rusije svog vremena. V. Mosc. Reyse, III, 467—474.

<sup>13</sup> Mosc. Reyse, LIII—LIX. Izvještaj koji je Witsen pisao za vrijeme boravka u Moskvi pronađen je tek poslije objave »Catalogue des manuscrits néerlandais de la Bibliothèque Nationale par M. Gédéon Huet, archiviste-paléographe« 1886. Tada se saznalo da je postojala kopija Witsenova djela »Dnevnik i bilješke« u Bibliothèque Nationale. Ta je kopija tamo dospjela preko francuskog učenjaka Melchisédeca Thévenota, kome je Witsen poslao kopiju svog izvještaja. Thévenot je od 1684. radio u Bibliothèque du Roi, čiji je nasljednik sadašnja Bibliothèque Nationale. A. Kluyver je dobio dozvolu da prepíše kopiju i posvetio je tome članak: »Over het verblijf van Nicolaas Witsen te Moskou (1664—1665) u: Verslagen en Mededeelingen der koininklijke Akademie van wetenschappen, afd. Letterkunde, 3<sup>e</sup> reeks dl. II, Amsterdam 1895, 5—38. Kluyver se od tada trudio da objavi taj putopis, ali nije mogao sam dovršiti cijeli posao. R. van der Meulen preuzeo je ovaj zadatak, ali ni on ga nije mogao završiti. Prenio je završetak rada Th. J. G. Locheru, koji je zajedno s J. M. Welckerom i P. de Buckom dovršio ovo izdanje 1966. Putopis je izašao u biblioteci Linschoten Vereeniging pod naslovom: Nicolaas Witsen, Moscovische Reyse 1664—1665, Journaal en Aanteekeningen, uitgegeven door Th. J. G. Locher en P. de Buck met 6 kaarten, één portret en 3 afbeeldingen, I—III, Martinus Nijhoff, 's Gravenhage 1966.

<sup>14</sup> Mosc. Reyse, I, 1—94, II, 95—265.

<sup>15</sup> Mosc. Reyse, II, 269—289.

<sup>16</sup> Mosc. Reyse, III, 291—466.

## 1. Car Aleksej Mihailovič

Witsen opisuje cara Alekseja Mihailoviča na tri načina:

a. Prema stečenim dojmovima na primanjima održavanim na dvoru. Primanja<sup>17</sup> kod cara, među kojima su bila najvažnija prvo i zadnje, imala su izrazito svečani karakter. Na njima se u stvari ništa nije događalo osim što se Aleksej tu pojavljivao kao monarh u punom sjaju. S visine gleda kako dolazi poslanstvo do njega. Ne govori, drugi govore u njegovo ime. Ne pokazuje nikakve znakove, uživa u rituału. Na kraju rituala poslanik i nekoliko plemića imaju čast da mu poljube ruku. Witsen detaljno opisuje tok događaja, carevu odjeću i fizionomiju.

b. Na osnovi velikih proslava, naročito crkvenih. Za vrijeme Witsenova boravka bilo je dosta takvih proslava. To su bili na prvom mjestu rođendani cara (27. IV) i njegova sina Alekseja Aleksejeviča (22. II).<sup>18</sup> Opisujući proslave, Witsen posebno naglašava suprotnost između njihova svečanog karaktera i s druge strane nekulturnog ponašanja i sirovosti sudionika, što se ogleda u pretjeranom pijanstvu, žderanju i sličnom. Također se vidi kako je u tadašnjoj Rusiji princip vladavine 'samoderžec' isprepleten s ruskim pravoslavljem. Proslava careva rođendana ujedno je bila i crkvena proslava, a to vrijedi i obrnuto. Na velikim crkvenim blagdanima car je išao zajedno s mitropolitom (patrijarh Nikon je bio tada u progonstvu) na čelu procesije. Pobožnost cara Alekseja i njegovo strogo držanje za vrijeme posta Witsen na više mjesta posebno naglašava.<sup>19</sup> Iz svega toga izlazi da je car bio pravi uzor pravoslavlja.

c. Prema informacijama od drugih. O caru se govorilo samo u najvećim superlativima.<sup>20</sup> »Rusi«, kaže Witsen, »nazivaju svog cara i Bogom na zemlji«. Rusi hvale njegovu moć i veličanstvo, njegovu pobožnost, dobrotu, blagodarnost, umjerenost i čednost. Ali treba znati da je i najmanja uvreda cara donosila najstrožu kaznu.

Slika cara Alekseja Mihailoviča, koju nam pruža Witsen, ukazuje na apsolutnog monarha koji je podignut iznad svake kritike.

## 2. Patrijarh Nikon

Bez dozvole ruske vlasti Witsen je između 5. V. i 8. V. 1665, preobučen u trgovca, posjetio patrijarha Nikona koji je tada bio u izgnanstvu u samostanu Novi Jeruzalem.<sup>21</sup> Witsen nije bio upućen u crkvene reforme koje je uveo Nikon, ni u uzroke sukoba između cara i patrijarha, tako da o tim stvarima uopće ne piše. Više pažnje poklanja Nikonovu izgledu i načinu življenja nego njegovim idejama. Nikonov opis glasi:<sup>22</sup> »On je čovjek bez dobrih manira, veoma nagao, naslonjen na svoj križ, i stalno pravi ljute pokrete, užurban je, snažne konstrukcije, prilično visok, ve-

<sup>17</sup> Prvo primanje bilo je 2. II. 1665, a zadnje 1. V. 165. Mosc. Reyse, II, 110—116, 216—218.

<sup>18</sup> Mosc. Reyse, II, 142—143, 179—183.

<sup>19</sup> Mosc. Reyse, II, 135, 183, 190—194.

<sup>20</sup> Mosc. Reyse, III, 295—297, 299; II, 183, 192—193.

<sup>21</sup> Mosc. Reyse, II, 269—289.

<sup>22</sup> Mosc. Reyse, II, 279—280.

oma crven i isprištan u licu, star 64 godine. Voli španjolsko vino. Upotrebljava uzrečicu, koja mu stalno izlazi iz usta, bez obzira da li odgovara ili ne odgovara: 'Naša dobra djela'. Rijetko kad je bolestan, ali prije početka nevremena ili kiše osjeća se trom; kad počne oluja ili kiša, osjeća se bolje. Otkad je otišao iz Moskve, sada tome ima sedam ili osam godina, nije imao češlja u kosi, a ni škare. Glava mu je kao Meduze, puna debelih teških pletenica, a i brada također.«

Nadalje, kaže Witsen, Nikon svaki dan kad je lijepo vrijeme pomaže svojim monasima pri gradnji crkve. O njegovoj biblioteci kaže da je vidio samo ruske i slavenske knjige. O razgovorima s Nikonom kaže da je Nikon mnogo pitao o poljsko-ruskom ratu, o Republici i Amsterdamu. Witsen se divi umjetničkoj vrijednosti oltara, slika kipova i knjiga u crkvi i ljepoti religiozne glazbe. O samom bogoslužju Witsen piše pomalo podrugljivo.

Iz Witsenova opisa također vidimo s kojim se strahopoštovanjem ljudi odnose prema patrijarhu, što se može usporediti s govorom i ponašanjem ljudi prema caru. Car i patrijarh, bez obzira na to da li je taj patrijarh, sada bio progнан, bili su najznačajnije ličnosti Rusije.

Međutim, Nikon nije stekao Witsenovu simpatiju, što se uglavnom može protumačiti utjecajem grčkog mitropolita Paisiosa Ligaridesa na Witsena. Paisios Ligarides, s kojim se Witsen više puta sastajao, bio je glavni Nikonov protivnik i za vrijeme Aleksejeve vlade uživao je carevu milost. Prije posjeta Nikonu, Witsen je čuo Ligaridesevu interpretaciju sukoba. On između ostalog kaže da je bio poslan u Moskvu radi pomirenja cara i patrijarha.<sup>23</sup> Na kraju izvještaja o tom posjetu Witsen uzvikuje: »Ovaj gospodin zna živjeti, osim što je teološki učenjak on je i političar, odgajan u isusovačkim školama.«

### 3. Pristavi

Pristavi su bili plemići koji su u ime cara pratili inozemna poslanstva i za vrijeme njihova boravka u Moskvi brinuli se za sve. Witsen se više puta veoma kritično izrazio o pristavima. Kaže da su bili malodušni, nepovjerljivi, te osim toga bez dobrih manira. Naročito između prvog pristava Sejmona Fjodoroviča Tolotsjanova i poslanika Borela stalno su izbijale svađe oko formalnih sitnica, kao npr. oko rasporeda mjesta u kočijama.<sup>24</sup> Drugi pristav, Ivan Ivanovič Pesjakov, s kojim je Witsen u toku boravka razvio malo bolje odnose, i sam se žalio na Semjona Fjodoroviča.<sup>25</sup> Rekao je da je nepristojan i da vlastima zlobno govori o Nizozemcima. Sve je to uostalom rekao poslije dobre pijanke. I Witsen se žalio na tog prvog pristava kad je posjetio državnog visokog činovnika (rus. dumnyj d'jak) Lukijana Timofejeviča Golosofa, kojeg je zbog njegove učenosti veoma cijenio.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> Mosc. Reyse, II, 208—209.

<sup>24</sup> Mosc. Reyse, II, 134, 230.

<sup>25</sup> Mosc. Reyse, II, 224, 229—230.

<sup>26</sup> Mosc. Reyse, II, 221—222.

#### 4. Religija<sup>27</sup>

U svojim bilješkama Witsen opširno opisuje rusko pravoslavlje. Taj opis, koji je u izdanju njegovih djela sistematiziran, započinje hijerarhijom i klerom.<sup>28</sup> Nadalje piše o Sv. Trojstvu, o izlasku Duha Svetoga samo iz Oca, o štovanju Marije i ikona, o sakramentima, o raju, o religioznim proslavama i postovima, o svecima, o samostanima i crkvama, o običajima i konačno o praznovjerju i magiji.

Iz tog opisa, koji se sastoji iz mnoštva kratkih bilježaka teško se može izvaditi neki sintetičan sud o ruskom pravoslavlju toga vremena. Witsen je suviše ostao na površini stvari. Napisao je ono što je vidio i čuo — i to često duhovito i ponekad podrugljivo. Redovito kritizira pijanstvo na crkvenim blagdanima,<sup>29</sup> pijanstvo svećenstva<sup>30</sup> i nedostatak pobožnosti.<sup>31</sup>

#### 5. Kultura i prosvjeta

Witsen ne sakriva svoje mišljenje o kulturi i prosvjeti u tadašnjoj Rusiji. Najviše mu je smetala sirovost i duhovna nerazvijenost ljudi. To dolazi na primjer do izražaja kad govori o državnom visokom činovniku Lukijanu Timofejeviču Golosofu, kojeg je smatrao jednim učenjakom u Rusiji.<sup>32</sup> »Spomenuti gospodin veoma dobro govori latinski; zato ga nazivaju latinskim đakom. On je jedini u ovoj velikoj zemlji koji ima malo studija i učenosti, izuzevši Bijele Ruse: kod njih se tu i tamo nađu neke studije. U Kijevu su nedavno imali dobru akademiju.« Još jasnije se ovo vidi kad Witsen, već na povratku, govori o naravi i vjeri ruskog naroda:<sup>33</sup>

»Smatram da su narav i vjera ovog naroda poznate, ali da samo ovo kažem: oni su dobri kršćani, ali glupi i bez dobrih manira. Studij se tamo izgonio i hereticima se nazivaju oni koji to smatraju važnim. Požudni su iznad mjere, veoma skloni piću; stidim se da dajem primjere kako kod žena tako i kod muškaraca o životinjskoj požudi i pijanstvu. Zene se dok su još djeca radi različitih razloga. Svi su robovi, osim samog Carskog Veličanstva.«

Brojna su nadalje mjesta gdje Witsen govori o nekulturnom ponašanju,<sup>34</sup> nepristojnosti<sup>35</sup> i sl.

#### 6. Pravosuđe

Na dva mjesta<sup>36</sup> Witsen govori malo opširnije o pravosuđu. 17. IV. 1665. i sam je bio svjedok izvršenju kazni kad je, kako kaže, bilo pogub-

<sup>27</sup> Mosc. Reyse, III, 389—433.

<sup>28</sup> Ovaj dio teksta — kako je već Kluyver utvrdio — poklapa se gotovo doslovnim s opisom koji je prije dao Giles Fletcher u knjizi »Of the Russe Common Wealth«, izd. 1656. u Londonu.

<sup>29</sup> Mosc. Reyse, I, 66, 67, 73, 83, 87—88; II, 134, 135, 196; III, 422—3, 460.

<sup>30</sup> Mosc. Reyse, I, 88, 89; II, 135, 197—8, 278, 289; III, 398, 458.

<sup>31</sup> Mosc. Reyse, II, 285; III, 428—9, 430.

<sup>32</sup> Mosc. Reyse, II, 177.

<sup>33</sup> Mosc. Reyse, II, 237—8.

<sup>34</sup> Mosc. Reyse, II, 103, 230—1, 237, 248.

<sup>35</sup> Mosc. Reyse, II, 142, 165, 204, 237.

<sup>36</sup> Mosc. Reyse, II, 165—8; III, 314—21.



ljeno čak 120 ljudi. Radilo se o različitim kaznama: spaljivanju, odsijecanju ruku ili nogu i o drugim okrutnim kaznama. Bilo je gnožno za gledanje. Najobičnija kazna bila je progonstvo u Sibir gdje su dospijevale tisuće ljudi. Na drugom mjestu u svojim bilješkama Witsen popisuje razna zlodjela i kazne. Okrutnost kazna je uočljiva. Witsen nadalje komentira pokornost kojom ljudi prihvaćaju izvršenje kazne. Evo nekoliko primjera:

»No, kako mirno ovi ljudi idu gore da budu pomilovani vješalom. Nevezani, sami dođu gore do krvnika koji im stavi omčicu oko vrata i poslije međusobnih poljubaca baca ih dolje: za čas je nestao duh, a da se krvnik nije čak ni malo potrudio, križaju se toliko dugo koliko ruke mogu da idu.«<sup>37</sup>

»Radnik u Jereslu, psujući na svog druga, rekao je: 'Lopove, što hoćeš, dobio sam milost Velikog Gospodina', i odmah pokazao na svoja leđa na kojima su još bili tragovi toljaga; neka se zna da je sve što Carsko Veličanstvo čini svojim podanicima milost; i kad su obješeni, i to je milost.«<sup>38</sup>

Iz toga kratkog Witsenova prikaza vidi se da se nije baš divio tadašnjoj Rusiji. Zemlja je bila naročito u kulturnom pogledu veoma nerazvijena. Oblik vladavine bio je čisto apsolutistički, pravosuđe okrutno, a religija često formalistička i pomiješana s praznovjerenjem. Ipak je ova velika zemlja veoma privlačila mladog Witsena. Njegov dalji životni put svjedoči o tome. Witsen, koji se nije previše zanimao za trgovinu,<sup>39</sup> zainteresirao se za samu zemlju i njene ljude. Njegov je interes već na tom putovanju prešao s Moskve na Istok. Naime, u Moskvi se stalno koristio prilikom da — protiv zabrane vlasti — posjeti ljude koji su došli iz istočnih krajeva. Tako je posjetio kalmičkog princa,<sup>40</sup> perzijske trgovce<sup>41</sup> i razgovarao sa Samojedima<sup>42</sup> i Tatarima.<sup>43</sup> Na tom putovanju — jedinom koji je Witsen napravio u Rusiju — počeo je sakupljati svakakve informacije, geografske i etnografske, o sjevernoj i istočnoj Aziji. Te je podatke kasnije upotrebljavao za svoje djelo »Noord en Oost Tartarye«. Poslije je Witsen nastavio sakupljati informacije preko poznanstava u Rusiji i pomoću ljudi koji su putovali po sjevernoj i istočnoj Aziji.<sup>44</sup>

<sup>37</sup> Mosc. Reyse, II, 166.

<sup>38</sup> Mosc. Reyse, III, 320.

<sup>39</sup> Kad je npr. posjetio jednog od najvećih ruskih trgovaca Averkjeja Kirilova, koliko se to može saznati iz Dnevnika, nije razgovarao o visini carina ili o monopolu na katran, nego o almanasima i kometama. Mosc. Reyse, II, 207.

<sup>40</sup> Mosc. Reyse, II, 152.

<sup>41</sup> Mosc. Reyse, II, 133—7.

<sup>42</sup> Mosc. Reyse, II, 139, 148.

<sup>43</sup> Mosc. Reyse, II, 189.

<sup>44</sup> U pismu Southwellu iz 1691, cit. u Gebhardu, Witsen kaže o svom 28-godišnjem sakupljanju: »It is almost 28 years since I travelled into Russia, and being there merely for my own satisfaction, I not only conversed with the inhabitants of those countreys, but with Tartars and all sorts. There I grew first informed not only on the situation of those parts, but of such countries as lay very remote. I have not ceased from that time, by various methods, I have found, to send letters unto, and receive answers from the most Northern, and Northern-East parts of the world. For I have maintained a constant correspondance in Mosce, Astracan, Georgia, Yspahan, Polonie and Constantinople. I have had letters every year from Pekin, the chief city of China. I have gathered volumes of journals and registers,

## II. GEOGRAFSKI I ETNOGRAFSKI RAD N. WITSENA I NJEGOV ODNOS S PETROM VELIKIM

Više od 25 godina Witsen je radio na izdanju svoga glavnog djela »Noord en Oost Tartarye«. U to vrijeme bio je stalno zauzet državnim poslovima.<sup>46</sup> Između ostalog radio je u komisijama državne obrane protiv francuske agresije 1672, imao je odgovorna mjesta u amsterdamskom političkom životu (između 1682. i 1705. bio je 13 puta gradonačelnik Amsterdama), bio je više puta zastupnik u skupštini, poslanik u Engleskoj 1689, upravljač Istočno-indijskog udruženja (Oost-Indische Compagnie) od 1693. Svom istraživačkom radu posvetio je sve vrijeme koje je mogao odvojiti od državnih poslova kojima se bavio.

Scheltema<sup>46</sup> tvrdi da je glavni Witsenov cilj bio da istražuje mogućnost plovidbe u Indiju preko Ledenog mora. Time bi se njegov istraživački rad nekako podredio trgovačkim interesima. Gebhard poriče da je to bio glavni Witsenov cilj.<sup>47</sup> Istina je da Witsen mnogo i rado govori o tom mogućem prolazu preko Ledenog mora, ali nigdje ne piše da je to bio njegov glavni cilj, naročito u prvo vrijeme istraživanja, a pogotovo kad je izdao 1687. »Novu zemljopisnu kartu sjevernog i istočnog dijela Azije i Evrope koji se pruža od Nove Zemlje do Kine«, posvećenu carevima Ivanu Aleksejeviću i Petru Aleksejeviću.<sup>48</sup> Jedna od teškoća bila je Nova Zemlja. U pismu iz 1674. svom prijatelju Oldenburgu (objavio ga je »Royal Society« u Londonu u časopisu »Philosophical Transactions«). Witsen tvrdi da Nova Zemlja nije otok, nego da je na istočnoj strani povezana s kopnom, tako da je prolaz južno od Nove Zemlje nemoguć.<sup>49</sup> Kasnije je promijenio mišljenje kako se vidi iz drugog broja istog časopisa iz 1691, gdje tvrdi da je Nova Zemlja zbilja otok.<sup>50</sup> Ipak je po njegovu mišljenju prolaz južno od Nove Zemlje i dalje nemoguć zbog isturenosti Sibira (istočno od Nove Zemlje) prema sjeveru.

To je tek jedno pitanje na koje je trebao naći odgovor kao kartograf. Sastavljanje kompletne karte tih do tada gotovo potpuno nepoznatih krajeva zahtijevao je studij mnogobrojnih geografskih pitanja. Witsen sam priznaje — iako je uglavnom tečno mogao odrediti mjesto raznih gradova — da je crtanje morskih obala bilo problematično zato što ih je često trebao odrediti po nagađanju.<sup>51</sup>

Unatoč tome njegova je karta bila prihvaćena s oduševljenjem. Seuthwell, tadašnji predsjednik »Royal Society«, usporedio ju je s Colum-

which set forth the names of mountains, rivers, cities and towns, together with a vast number of drafts made by my own order, which describe the territories that I have mentioned.« Gebhard, o. c., II, 251.

<sup>46</sup> Gebhard, O. c., I, 70—417; 448—520.

<sup>47</sup> Scheltema, o. c., II, 75.

<sup>48</sup> Gebhard, o. c., I, 418.

<sup>49</sup> Na to je Witsen dobio pismo od oba cara (15. V. 1690) u kojem se oni zahvaljuju. Kako Scheltema, o. c., II, 72, kaže, ovoj je karti bilo priloženo opširno objašnjenje s obzirom na trgovačke putove za Perziju preko Kaspijskog mora i za Kinu preko Sibira, u korist cara, kako za njegovu državnu blagajnu tako i za stanovnike njegova carstva.

<sup>50</sup> Gebhard, o. c., I, 419; II, 248—9.

<sup>51</sup> Idem, I, 419—20; II, 248—9.

<sup>52</sup> Idem, II, 252.

bovim djelom kao »otkriće novoga svijeta!«<sup>52</sup> Njemu je bilo neshvatljivo kako je Witsen mogao sakupljati potrebni materijal iz zemalja toliko nepoznatih i nepristupačnih. Ipak Witsen nije smatrao svoju kartografsku djelatnost završenom. Za njega je ta karta bila tek »privremeno saopćenje«.<sup>53</sup> Radio je i dalje na drugom izdanju karte, koju nikad nije dovršio, već je obogatio svoju knjigu o Tatariji s novim kartama manje opsežnosti.

1692. izišlo je prvo izdanje »Noord en Oost Tartarye«. Gebhard,<sup>54</sup> Witsenov biograf, smatra da je glavni Witsenov biograf, smatra da je glavni Witsenov cilj bio istraživanje geografije i etnografije Azije i istočne Evrope. Takav zaključak izvodi iz sačuvane Witsenove korespondencije s Gijsbertom Cuperom, kome je Witsen često pisao o svom istraživačkom radu.<sup>55</sup>

Kao naslov ovog djela ponekad se daje i »Historie van Noord en Oost Tartarye«. Povod tome je vjerojatno to što Witson u svojoj autobiografiji svoje djelo tako i naziva.<sup>56</sup> No, ni u jednom izdanju ne pojavljuje se »Historie . . .«, već samo »Noord en Oost Tartarye«.

Ovo je djelo imalo tri izdanja. Prvi put je izišlo 1692, drugo prošireno izdanje 1705. i treće nepromijenjeno izdanje 1785.<sup>57</sup> Gebhard<sup>58</sup> sluti da prva dva izdanja nisu bila namijenjena široj publici. Witsen je naime počeo pripremati treće promijenjeno izdanje, čije je dovršenje stalno odgađao radi potpunosti, ali nije ga dovršio.

Nemoguće je prepričati sadržaj ovog djela, prvo zbog obujma,<sup>59</sup> a drugo, što predstavlja još veći problem, zbog načina sastavljanja. Djelo se naime sastoji iz bezbrojnih izvještaja i opažanja koje je Witsen sakupljao iz šireg svijeta. Nizao ih je po područjima, a unutar opisa pojedinog područja nije uvijek proveo dobru sistematizaciju.<sup>60</sup> Zato ćemo se ograničiti na nekoliko primjedaba.

U predgovoru čitaocu Witsen navodi razloge pisanja ovog djela. Izabrao je sjeverne i istočne dijelove Azije i Evrope zato što su ta područja u Evropi gotovo potpuno nepoznata; znanje o tim područjima toliko je malo da se čak ne zna kako se nazivaju najbliže tatarske granice, a kamoli gdje im je pravo mjesto, a radi se o zemlji koja je bila po moći ravna

<sup>52</sup> Idem, II, 250.

<sup>53</sup> Idem, I, 422.

<sup>54</sup> Idem, 425, I.

<sup>55</sup> Ova je korespondencija počela 1690. i završava 1716. Obuhvaća 83 pisma Witsenove ruke, uglavnom Gijbertu Cuperu, a nekoliko ih je pisano njegovoj kćerki.

<sup>56</sup> Autobiografija, 42.

<sup>57</sup> Detaljan opis ovih izdanja može se naći u »Bijdragen tot eene Nederlandse Bibliographie uitgegeven door het Frederik Muller Fonds«, I. sv. »Land en volkenkunde, bewerkt door P. A. Tiele«, Amsterdam 1884, str. 268—270.

<sup>58</sup> Gebhard, o. c., I, 426.

<sup>59</sup> 1692. I. sv., fol. (X) 1—553 plus (8); 1705. II. sv., fol. (XXII) 1—503, (II) 503—968 plus (16); 1785. kao drugo izdanje.

<sup>60</sup> Scheiterna to ovako kaže: »Witsen je 1692. objavio svoje djelo: Noord en Oost Tartarye. Iako se općenito žalio da u tom djelu vlada premalo reda, zato što su dobiveni izvještaji — kako se čini — poredani kako su bili primljeni, ipak se općenito divilo piščevu rijetkom istraživačkom duhu i radovalo se bogatstvu važnih i zanimljivih stvari, objašnjenih mnogim slikama gradova, odjeće, prirodnih zanimljivosti itd., od kojih je neke Witsen crtao na licu mjesta.« Scheiterna, o. c., II, 73—74.

Aleksandrovu i Cezarovu carstvu. Čak je bila toliko jaka da je oko 1200. napadala kršćanske zemlje, pa je čitavu Evropu dovela u strah. Nadalje spominje u predgovoru ljude koji su mu pomogli u njegovu radu. Mnoge informacije je dobio iz razgovora s Tatarima, Grcima, Perzijancima, Kinézima i dr. Drugi izvor bili su mu izvještaji Nizozemaca koji su živjeli u Kini i u drugim zemljama, neobjavljeni putopisi o tim područjima i konačno pisma iz Tatarije, Moskve, Astrahana, Sibira, Perzije, Georgije (Gruzije), Turske i dr. Posebno zahvaljuje gospodinu baronu Janu Willemu Kelleru, poslaniku u Moskvi, gospodinu Kleyeru, liječniku na Bata-viji, i gospodinu Herbertu de Jageru, zastupniku u Perziji, za poticaje koji su mu pružili za vrijeme rada.

Na kraju prikaza ovog djela samo da spomenemo područja koja je Witsen opisao. Pod sjevernom i istočnom Tatarijom razumijevao je područja u sjevernim i istočnim dijelovima Azije i Evrope, oko rijeka Tanais (Don) i Ob, zatim područja oko Kaspijskog mora, indijskog istoka i Crnog mora, pa Niuche, Dauria, Jesso, Mugalia, Kalmakkia, Tangut, Usbeck, sjeverna Perzija, Georgija, Circassia, Krim, Altin, Tingusia, Sibir i Samojedia.

U opisu tih područja ima veoma široki spektar tema, što i izlazi iz Witsenove metode rada. Djeluje kao veliki koš u kojem nalazimo raznovrstan materijal: povijesni, ekonomski, geografski, filološki, moralno-religiozni itd.

Da je Witsenovo djelo bilo od koristi, vidi se npr. u pismu moskovskog poslanika Everta Ijsbrants Idesa Witsenu, u kojem kaže da je čitavo putovanje u Kinu (1692—1695) napravio po Witsenovoj karti i da bi bez toga bilo nemoguće napraviti takvo putovanje.<sup>61</sup>

S Petrom Velikom, kome je Witsen posvetio »Noord en Oost Tartarye«, Witsen je bio u tijesnoj vezi. Witsenovi naponi odnosili su se na zemlje veoma važne caru. Ali i iz drugih razloga Witsen je bio zanimljiv Petru Velikom. Vrijedio je, naime, i kao stručnjak za brodogradnju<sup>62</sup> i zato se Petar Veliki redovito savjetovao kod Witsena preko svog omiljenog Le Forta.<sup>63</sup> 1693. i 1694. Witsen i Le Fort vodili su intenzivnu korespondenciju o brodogradnji.<sup>64</sup> Witsen je 1693. postao upravljač Istočnoindijskog udruženja i to je bio treći razlog zašto je Witsen bio važan za Petra Velikom. Razumije se da je Witsen bio prikladan savjetodavac Petru Velikom kad je ovaj posjetio Nizozemsku i u vezi s moderniziranjem ruske flote i u pogledu zapošljavanja ljudi u carevoj službi.<sup>65</sup>

<sup>61</sup> Pismo od 24. V. 1695. Objavljeno je u predgovoru Idesove knjige »Driejaarije Reize naar China« i na str. 115—119; cit. iz Gebharda, o. c., I, 427. Idesova knjiga je objavljena posredovanjem i uz pomoć N. Witsena.

<sup>62</sup> 1671. izišla je Witsenova knjiga »Aeloude en Hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier«, koja je kasnije prevedena na ruski.

<sup>63</sup> Francois le Fort bio je rodom iz Genève, školovao se u Nizozemskoj. Poslije je išao u Rusiju i bio je tajnik danskog poslanika Hildebranda Horna. Scheltema, o. c., II, 48—49.

<sup>64</sup> Gebhard, o. c., I, 428.

<sup>65</sup> Kad je car Petar Veliki otišao iz Nizozemske 3. VI. 1698, išlo je s njim mnoštvo Nizozemaca koje je dobio za rusku službu. Gebhard, o. c., I, 434.

Witsen se dosta brinuo za primanje cara i bio je često u njegovoj neposrednoj blizini.<sup>66</sup> Witsenovim posredovanjem susreli su se Petar Veliki i engleski kralj Vilim III. (9. XI. 1697).

Razumljivo je da je zbog svega toga došlo do korespondencije između Petra Velikog i Witsena. Nažalost, sačuvala su se samo tri Witsenova pisma caru.<sup>67</sup> U tim pismima Witsen nudi caru svoje usluge, želi mu uspjeh u svim njegovim pothvatima, moli cara da se pobrine za Nizozemce u Rusiji, želi mu da pobijedi svoje neprijatelje, zahvaljuje za milost prema njemu i moli da se korespondencija nastavi. Scheltema, koji je pokušavao da nađe više tih ostataka, nije u tome uspio, već je dobio jednom odgovor da su »tri sanduka s Witsenovim papirima nestala«.

### III. NICOLAAS WITSEN I JURAJ KRIŽANIĆ

Odnos između Križanića i Witsena postavlja se kao pitanje od kada je Bezsonov preko Witsenova djela otkrio da je Križanić autor rasprave o Sibiru, pisane na latinskom jeziku pod naslovom »Historia de Sibiria«. To je tek saopćenje 1882. u članku u »Novom vremenu« (18. IV, br. 2203) pod naslovom »Važnoe učenoie otkrytie«, iako to otkriće, po Jagiću, već datira iz 1870.<sup>68</sup> Bezsonov je tada propustio priliku da odmah paralelama iz Križanićeve spisa »Historia de Sibiria« i Witsenove »Noord en Oost Tartarye« pokaže u kojoj se mjeri Witsen koristio Križanićevim spisom. Čak je prešutio da se upravo u Witsenovu djelu nalazi i vijest o Križanićevoj smrti.

I. poslije Bezsonova odnos Križanić-Witsen bio je predmet rasprava ruskih autora N. Tyžnova i S. Belokurova.<sup>69</sup> Belokurov je smatrao da je Witsen pod »slavenskim piscem« (Slavonisch Schrywer), kojeg citira, također razumijevao Jurja Križanića. Jagić se ne slaže s tim mišljenjem. On smatra da bi bilo nerazumljivo da Witsen, koji je Križanića već nekoliko puta jasno nazvao po imenu, odjednom odustaje od toga nazivajući ga »slavenski pisac«. Jagić nadalje kaže da se ove definitivno može utvrditi tek poslije kritične usporedbe Witsenove i Križanićeve rasprave.

Nedostatak egzaktnosti i kritičnosti s obzirom na odnos Križanić-Witsen karakterizira prve ruske pisce.

Uveličavali su Witsenovu informiranost o Križaniću, tako da je nastala čak priča kako je Witsen govorio caru Petru Velikom o Križaniću kad je ovaj posjetio Nizozemsku: »Petar Veliki je bio toliko dojmljen da je, kad se vratio u Rusiju, dao nalog da se objave Križanićeve spisi, ali zbog haotične situacije u ruskom tisku, taj se nalog nije mogao izvršiti.«<sup>70</sup>

<sup>66</sup> Petar Veliki čak je jednom prenočio kod njega, vjerojatno u Den Hagu. Gebhard, o. c., I, 433.

<sup>67</sup> Idem, 437—443.

<sup>68</sup> V. Jagić, Život i rad Jurja Križanića, JAZU, Zagreb 1917, 202—203. Bezsonov je tada o tome objavio članak, ali je on bio toliko nejasno napisan da nitko nije mogao razumjeti o čemu se radi. Jagić oštro kritizira Bezsonovu misterioznost i sebičnost, jer je on sakrio svoje otkriće u vezi s Križanićem, ne želeći spomenuti ni izvore svoga znanja ni sve što je bio otkrio.

<sup>69</sup> Jagić, o. c., 203—4.

<sup>70</sup> Cyril Bryner, The political philosophy of Yuri Krizanich. The New Scholasticism (Washington D. C., April 1939), vol. XIII, No 2, 141, po A. Parry, Križanić's

Vjerojatno pod utjecajem ovog pretjerivanja, engleski povjesničar John Baddeley smatrao je da je Witsen trebao izraziti je priznati sve što je preuzeo od Križanića.<sup>71</sup>

U hrvatskoj historiografiji prvi koji se izjasnio o odnosu Križanić-Witsen bio je Ivan Kukuljević Sakcinski.<sup>72</sup> U zadnjoj bilješci Kukuljević kaže da se Križanić iz Sibira dopisivao »sa slavnim zemljopiscem N. Witsenom koji njegove Sibirske dopise u svojih djelih priobći«. Kukuljević se nadalje žali da nije mogao dobiti Witsenova djela. Jagić je već na osnovi Witsenova pisanja o Križaniću dokazivao nemogućnost dopisivanja između Križanića i Witsena dok je Križanić živio u Sibiru.<sup>73</sup>

Vatroslav Jagić je na osnovi malog broja informacija veoma pažljivo i precizno pokušao odrediti domet ovog odnosa.<sup>74</sup> Jagić se koristi Witsenovim podacima o Križaniću da bi ustanovio kada je Križanić pisao »Historia de Sibiria« i kako je djelo moglo doći do poljskog kralja Jana Sobieskoga i kada je Križanić umro. Povezujući te podatke s drugima, na izvrstan način konstruirao zadnje godine Križanićeva života. Druga grupa pitanja na koja je tražio odgovor bila je: odakle je Witsen za Križanića uzeo ime »Fredericus«, zašto ga naziva »poljski redovnik« i konačno kako je Witsen dobio Križanićev spis i kako je dobio vijest o njegovoj smrti pred Bečom?

Ova druga grupa pitanja važna je za naš predmet. Zato ćemo se osvrnuti samo na njih.

Što se tiče prva dva pitanja, Jagić kaže: »Teško je reći, odakle njemu taj krivi pridjevak imena Fridrik, dok se sam Juraj Križanić, otkako se zaređio, zvao ocem Augustinom: ali što ga zove poljskim fratrom (monahom), to nam je razumljivo.«<sup>75</sup> Dakako da onda treba razumjeti da je Witsen čuo za Križanića tek kad se ovaj vratio iz Rusije i stupio u dominikanski red. Logično da u tom slučaju neposredno dopisivanje između njih dvojice za vrijeme Križanićeva boravka u Sibiru ne dolazi u obzir. Na treće pitanje kako je Witsen došao do Križanićeve rasprave Jagić ukazuje na Hildebranda Horna i postavlja oprezno hipotezu da je možda Horn, upravo za Witsena, tražio od Križanića jedan primjerak djela »Historia de Sibiria«, za koje je čuo da ga je Križanić posvetio poljskom kralju. Na zadnje pitanje kako je Witsen dobio vijest o Križanićevoj smrti Jagić, koji je uzaludno istraživao gotovo sve što je u Beču sačuvano o opsadi grada Beča da bi ušao u Križanićev trag, sluti da je Witsen dobio onu vijest preko Poljske, to više što je Witsen pisao Križanićevo ime po poljskoj ortografiji, tj. Krizanicz.<sup>76</sup>

views on Siberia and China, u: Juraj Križanić (1618—1683), Russophile and Ecumenic Visionary, ed. Eekman and Kadić, The Hague, Paris 1976, 253. Engleski tekst glasi: »When Peter the Great went to Holland he became acquainted with Witsen and learned of Krizanic through him. Peter was so impressed, that on his return to Russia he ordered Krizanic works to be published; but due to the chaotic state of Russian printing, nothing came of the Royal command.«

<sup>71</sup> Parry, o. c., 253.

<sup>72</sup> Ivan Kukuljević Sakcinski, Juraj Križanić Nebljuški, hrvatsko-ruski pisac, Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, X, Zagreb 1869, str. 74.

<sup>73</sup> Jagić, o. c., 201.

<sup>74</sup> Idem, 193, 201—6, 212—3.

<sup>75</sup> Idem, 201.

<sup>76</sup> »U njemačkim izvorima pisali su drugačije, tj. ne prosto z u sredini, a na kraju sa *tsch*, ili *ch* ili *ts*.« Jagić, o. c., 206.

Jagić je dakle bio dosta skeptičan prema Bezsonovim i Belokurovim tvrdnjama. Po njegovu mišljenju oni su pretjerivali govoreći o Witsenovoj ovisnosti o Križaniću. U tome se slagao s Brücknerom, koji je već prije njega izrazio istu skepsu. Jagić je stalno tražio da se te paralele ustanove na osnovi kritične usporedbe oba spisa. Premda je dao veoma preciznu analizu, smatrao je i dalje da je to pitanje neriješeno dok se sve to ne uradi.

Poslije Jagića nitko se u stvari nije više ozbiljno bavio tim pitanjem. Riječi o ovom odnosu svele su se na marginalne primjedbe. Tako je Petar Grgec pokušao tumačiti kako je Witsen došao do imena Fredericus. Zaključio je da Witsen redovničku kraticu Fr. Krizanicz nije uzimao kao frater Krizanicz, nego kao Fredericus Krizanicz.<sup>77</sup> Konačno je Tom Eekman, pišući o Jagićevoj biografiji o Križaniću, dodao da ni u novoobjavljenim dnevnicima Nicolaas Witsena »Moscovische Reyse« nema ni traga od Križanića.

Kao zaključak ovog prikaza možemo reći da za rješavanje odnosa između Križanića i Witsena treba polaziti od Jagićeva doprinosa, imajući na umu njegov zahtjev tekstualne kritike. Pokušat ćemo izvršiti takvu usporedbu na osnovi samih tekstova.

Započet ćemo s Witsenovim putopisom »Moscovische Reyse (1664—1665)«. <sup>78</sup> Sasvim na kraju knjige nalazi se poglavlje pod naslovom »Mistellinge van A. Olearius« (Pogrešne tvrdnje A. Oleariusa). Ovo pobijanje Oleariusa Witsen je dobio od »nekog pokrštenog Rusa«. Locher i De Buck, izdavači i komentatori putopisa, zapitali su se da li je ovo opovrgnuće Oleariusa možda od Križanićeve ruke. Došli su do negativnog zaključka i naveli su ove razloge: 1. Križanić, koji je bio katolički svećenik, teško se može nazivati »prekrštenim Rusom«; 2. ova je kritika sastavljena na osnovi nizozemskog prijevoda Oleariusova spisa; 3. 1664—1665. Križanić se već nalazio u Sibiru. Izveli su nadalje zaključak da je autor vjerojatno neki »bivši Nizozemac« koji se dao prekrstiti da bi postao Rus. Ime tog autora nisu mogli otkriti. Osim toga ovo opovrgnuće ima površan karakter jer se ograničava na kritiku nekih činjenica kod Oleariusa. Nalazimo primjedbe o topografiji, zanatima, nešto o kućama i namještaju, običajima i religiji. Tamo gdje kritika poprima malo više sadržajni karakter, autor se zauzima za Ruse. Kritizira Oleariusovo pretjerivanje o niskom moralu u Rusa i njegov stav da se u Rusiji prevara smatra vještinom.<sup>79</sup>

<sup>77</sup> Ivan Golub, Biografska pozadina Križanićevih djela, u: Život i djelo Jurja Križanića, Zbornik radova, Zagreb 1974, 36.

<sup>78</sup> Nicolaas Witsen, Moscovische Reyse 1664—1665, Journaal en Aentekeningen, uitgegeven door Th. J. G. Lecher en P. de Buck, 's Gravenhage 1966—67, III, 449—466.

<sup>79</sup> »Sodomske grijeha i razvratnost uvećava i »On govori o prevari, kao da je to samo vještina a ne sramota; ali neistinito.« Mosc. Reyse, 459. Usp. Adam Olearius, Neue Beschreibung der Muscovitischen und Persischen Reyse, Schleswig 1647, 128. Witsenova zapažanja o ruskom društvu 17-og st. inače su veoma slična Oleariusovim. Baronova rasprava o odnosu između Križanića i Oleariusa, u kojoj brani tezu da je Križanićeva Politika u velikoj mjeri, ali ne isključivo, polemički odgovor Oleariusu, onda se analogno po sadržaju odnosi i na Witsena, koji se u svom putopisu ni u čemu ne razlikuje od drugih zapadnih pisaca koji pišu o tadašnjoj Rusiji. S. Baron, Križanić and Olearius, u: Juraj Križanić (1618—1683), Eekman-Kadić, 183—208.

Možemo dakle zaključiti da u Witsenovu putopisu nema ni traga Kri-  
niću.

Drugačije je to s Witsenovim mnogo spominjanim djelom »Noord en  
Oost Tartarye«. <sup>80</sup> Križanićevo ime pojavljuje se samo dva puta i za njom  
slijede neki sažeci iz spisa »Historia de Sibiria«. Osim toga ima još jedan  
pasus koji podsjeća na Križanićev spis. <sup>81</sup>

Idemo dakle redom. Prvi put nalazimo Križanićevo ime kad Witsen  
govori o narodima Giliakima ili Giliatskima. <sup>82</sup> Cijeli ovaj tekst u prijevodu  
glasi:

1. »Prije otprilike 40 godina Moskovljani (kako priča Fredericus Kri-  
zanicz, poljski redovnik, (u djelu) posvećenu svom poljskom kralju) po-  
digli su tvrđavu u blizini rijeke Singala da dovedu narod u poslušnost.  
Ali oni od Niucha došli su s flotom brodova i otjerali su Moskovljane,  
kojima je nedostajao barut. Kad su poslije ruski kozaci iz Nerčinske tvr-  
đave maltretirali sineske podanike, iz Sine je tamo poslan poslanik s  
molbom da daju taoce. Na to su tri ruska vojnika dovedena na dvor u  
Peking, gdje su bili revno pogledani, darivani, te im je bilo zapovjeđeno  
da pitaju Carsko Veličanstvo da li bi odgovaralo da pošalje poslanike ra-  
di utvrđivanja granice. Oni su također donijeli pismo sa sobom; samo  
nitko u Moskvi nije ga mogao ni čitati ni razumjeti.

2. Između rijeka Anabara, ili Nabaroni, i Konitze, ili Kobnitze, istu-  
ren je u moru dio kopna, gdje je veoma teško i užasno za plovljenje, ka-  
ko kažu stanovnici, iako nisu najbolji pomorci.

3. Prije nekoliko godina dogodilo se da je komandant ili vojvoda u  
Jenisejsku, gradu na rijeci Jenisej, obeščastio sestru poljskog tribuna u  
moskovskoj službi. Ovaj je digao uzbunu iz osvete, ubio je komandanta  
i opljačkao sve krčme. Zatim je pošao sa svojim buntovnicima prema ju-  
goistoku, te izgradio tamo tvrđavu, nazvanu Albasiinom, gdje je živio 10  
godina u miru. Poslije toga je poslao nekoga u Moskvu s molbom da mu  
se oprostje njegova zlodjela, a on bi nametnuo okolnom narodu godišnji  
danak. Tako je dobio oprost, a jenisejskom vojvodi je naredeno da ga  
opskrbi svim potrepninama.

<sup>80</sup> Prvi put objavljeno 1692. Koristio sam se uglavnom trećim izdanjem iz 1785.  
Dok smo za Witsenov putopis rekli da je to tipičan zapadnjački sud o tadašnjoj  
Rusiji, »Noord en Oost Tartarye« ne možemo tako ocijeniti. Knjiga se sastoji od  
bezbrojnih izvještaja, koje je Witsen u toku 28 godina sakupljao. Rekao bih da  
zbog toga nedostaje njegova samostalnost kao pisca. Ali treba znati da je te infor-  
macije upotrebljavao za zemljopisnu kartu Tartarije, koja je izišla 1687. Njegov  
stav prema Rusiji u toku tih godina zbilja se i promijenio, što se može vidjeti iz  
njegova odnosa s Petrom Velikim, kome je ovo djelo i posvećeno. Hoćemo reći da  
ovo djelo nije bilo namijenjeno samo zapadnom svijetu, nego naročito Rusiji. A  
ukoliko je bilo namijenjeno Zapadu, onda je to na prvom mjestu geografima i et-  
nografima, a tek na drugom mjestu putnicima i trgovcima, to više ako uvažimo  
Gebhardovu tvrdnju da Witsen nije namjeravao objaviti ovo djelo za širu publiku  
u prvom i drugom izdanju.

<sup>81</sup> Jagićevu primjedbu da treba ispitati i sva mjesta na kojima Witsen govori  
o nekom »slavenskom piscu« prekasno sam otkrio. Kad sam bio u Nizozemskoj ra-  
di sakupljanja materijala, potražio sam samo ta mjesta gdje je Križanić izričito  
spomenut i donio sam sa sobom fotokopiju Witsenova teksta koji se odnosi na Si-  
bir. U tom dijelu teksta nema traga »slavenskom piscu«.

<sup>82</sup> Witsen, Noord en Oost Tartarye, 1692, II, 36—42; 1785, I, 110—116: »Van  
de volken Giliaki of Giliatski, en de zeeusten, omtrent hen gelegen, met de strek-  
kingen of lopen van rivieren, in 't uiterste Oost-Azië of Tartarye.«



4. Ovaj primjer je prije nekoliko godina slijedio običan vojnik iz Krasnojara. On je sakupio priličan broj drugova, ali nije učinio nikakva zlodjela. Oni su išli prema jugu dok nisu došli do rijeke Šelengom, gdje je bilo veoma plodno. Tamo su podigli tvrđavu i nekoliko godina su također živjeli u miru dok nisu konačno nekoga poslali u Moskvu obećavši danak, što je bilo prihvaćeno.

5. I sudi ovaj redovnik Krizanicz, koji je među poljskim četama kod opsade pred Bečom nedavno zaglavio, iz usta onih kojima su obale poznate da je more od rijeke Ob, uzduž amurskih obala do Japana nemoguće brodovima preploviti zato što se led tamo nikada ne topi te velike санте uvijek plivaju, pa bi se i najteži brodovi lomili na najmanjem vjetru. Toliko od toga što je gore spomenuti redovnik rekao svom poljskom kralju (Witsen, NOT, izd. 1785, I, 115—116).

Nije teško otkriti da je ovaj tekst sažetak odlomka Krizanićeva spisa »Historia de Sibiria«.<sup>63</sup> Podijelit ćemo Witsenov odlomak u pet dijelova da ga lakše usporedimo s Krizanićem:

1. Prije otprilike 40 godina . . . . ni razumjeti.
2. Između rijeka . . . . . najbolji pomorci.
3. Prije nekoliko godina . . . . . potrepnostima.
4. Ovaj primjer . . . . . prihvaćeno.
5. I sudi ovaj redovnik . . . . . poljskom kralju.

## 1.

U ovom je pasusu Witsen ispričao isti događaj kao i Krizanić, samo mnogo kraće.<sup>64</sup> Ali ima i neke manje razlike:

a. Witsen kaže »prije otprilike 40 godina«, a Krizanić »za gotovo 30 godina«.

b. Witsen spominje zemlju »Niuche«, a Krizanić ne spominje.

c. Po Witsenu su »ta tri vojnika« koja su bila dovedena u Peking već donijela pismo za cara sa sobom, dok Krizanić piše da je vojvoda ponovo poslao vojnike, poslije povratka onih prvih, radi pregovora. Tek su ovi drugi donijeli pismo za cara. Što je kod Witsena opisano kao jedan događaj, kod Krizanića su dva. Nadalje začuđuje, ako je Witsen imao cijeli Krizanićev tekst, da nije odmah navodio zapažanja ove druge grupe vojnika s obzirom na duljinu puta od Nerčinske tvrđave do Kineskog zida i od Kineskog zida do Pekinga, zato što se Witsen inače veoma interesirao za mjesta gdje se govori o udaljenostima.

Kod Krizanića slijedi poslije ovog odlomka pasus o Spathariusovu poslanstvu. Witsen nije preuzeo ovaj pasus, premda više puta govori o takvim poslanstvima iz Moskve za Kinu. No o Spathariusovu poslanstvu nigdje ne govori, što je opet začuđujuće.

## 2.

Ovaj drugi Witsenov pasus nema paralela kod Krizanića. Dobiva se dojam da je nekako ubačen.

<sup>63</sup> Juraj Krizanić, *Historia de Sibiria*, izd. i prijev. A. A. Titova u zborniku »Sibir v XVIII veke«, Moskva 1890, 155—60.

<sup>64</sup> Krizanić, o. c., 155—6.

### 3.

Treći pasus o poljskom tribunu po sadržaju potpuno se slaže s Križanićem.<sup>86</sup> Postoje samo dvije male razlike:

a. Witsen kaže »prije nekoliko godina«, a Križanić »prije više od 20 godina«.

b. Witsen kaže da su pošli prema jugo-istoku, a Križanić prema jugu.

### 4.

Ovaj pasus započinje doslovce isto kao Križanićev, a i dalje je po sadržaju, premda kraći, jednak Križaniću.

Poslije ovoga četvrtog pasusa Witsen je ponovo izostavio neke Križanićeve odlomke. I opet se radi o, za Witsena, značajnim stvarima. Izostavio je ono što je Križanić rekao na pitanje da li su Kina i Kathay dva različita ili jedno te isto carstvo, odnosno da li su Peking i Kambalík dva različita ili jedan te isti grad.<sup>87</sup> Nadalje je izostavio i odlomak o pitanju da li je Ledeno more spojeno s Istočnim oceanom. Za geografa to su značajna pitanja.

### 5.

To postaje još čudnije kad vidimo Witsenov peti pasus. Kod Križanića je ovaj pasus očito povezan s prethodnom alinejom. U obje alineje subjekt su »vojnici«.<sup>87</sup> Čudimo se dakle kako je Witsen prethodnu alineju mogao izostaviti? Osim toga i po sadržaju ovaj se pasus dosta razlikuje od Križanićeve.

a. Witsen je tu ubacio svoju već čuvenu rečenicu o Križanićevoj smrti: »I sudi ovaj redovnik Krizanicz, koji je među poljskim četama kod opsade pred Bečom nedavno zaglavio . . .«

b. Umjesto »spomenuti vojnici«, Witson piše »iz usta onih kojima su obale poznate«.

c. Kod Witsena je izostalo pitanje mogu li brodovi od luke sv. Mihaela Arhangela ili od ušća rijeke Oba i grada Berezova ploviti bez zapreka oko Sibira, Daurije i Nikanije do Kathajja?

d. Witsen piše »... uzduž amurskih obala do Japana . . .«, a toga kod Križanića nema.

e. Witsenova tvrdnja je puno jača od Križanićeve, odnosno od onoga što su rekli vojnici. Witsen piše »nemoguće«, čega kod Križanića nema; Witsen »... na najmanjem vjetru . . .«, a Križanić: (»osobito kad puše vjetar«). To dolazi još više do izražaja kad čitamo sljedeće i zadnje Križanićeve alineje u kojima izlaže svoje viđenje tog pitanja. Tu čitamo da je Križanić vjerovao baš u morski prolaz iz Rusije ili Sibira do Kine. Opet je čudno što je Witsen izostavio upravo ovaj pasus,<sup>88</sup> jer je i on stalno istraživao takvu mogućnost, vjerujući da postoji prolaz.

<sup>86</sup> Idem, 157—158.

<sup>87</sup> O ovim odlomcima v. dolje.

<sup>88</sup> Križanić, o. c., 159, prva alineja »... a militibus provinciae Lenensibus et Nercinensibus . . .«, a druga »... dicti milites . . .«

<sup>89</sup> Ni na drugom mjestu kod Witsena nema ovog K. odlomka.

Iz ove analize prvog odlomka možemo dakle za sada zaključiti da ono što Witsen piše o Križaniću ima paralele sa spisom »Historia de Sibiria«. Pitanje je samo zašto je Witsen izostavio neke — za njega kao geografa — bitne Križanićeve tvrdnje? Da li trebamo izvesti dalji zaključak da Witsen nije raspolagao kompletnim Križanićevim tekstom, nego da je dobio samo za njega već pripremljeni sažetak koji je doslovce urveo u svoje djelo?

Drugi Witsenov izvještaj, po Fredericusu Krizaniczu, nalazimo u sklopu izvještaja o ruskoj pobjedi nad Sibirom i njegovo uključivanje u rusko carstvo na kraju 16-og st. Riječ je o Stroganovima. Izvadak iz Križanića dosta je kratak kad ga usporedimo s dužinom drugih izvještaja o istom predmetu.<sup>89</sup>

Cijeli Witsenov odlomak glasi:

1. »Fredericus Krizanicz, poljski redovnik, koji je mnogo godina živio u Tobolu, ispriča u nekom izvještaju, koji je pomudio svom poljskom kralju 1680, kako je rodu Stroganof, ili Stroganovi, koji je pobjedi nad Sibirom puno doprinio, a koji još uvijek živi u tom području, dopušteno da se, kada pišu molbe caru, potpisuju posebnom titulom, imenom sirota tvoj (u Witsena »Syrotatwoj«), što znači nešto kao vazal, ili siroče, dok se drugi dvorjani potpisuju holopy tvoji (u Witsena »chlopiwoy«), što znači robovi. Pripadnici ovog roda nose ime mužik ili seljak kao odliku i kao znak časti. Posjeduju mnogo posjeda koje im je davno bilo poklonilo Njegovo Carsko Veličanstvo.
2. Tatarski princ koji je izgubio Sibir držao je svoj dvor u gradu Sibiru, ili, kako drugi kažu, u gradu Tobolu: (taj princ) nazvan je Kučunom (Kuczun). Grad su uništili kozaci koji su zauzeli tu zemlju. I kad je zadnji knez Kučun umro, kozaci su pozvali njegova sina i (kako on kaže) ubili ga za vrijeme gozbe.
3. Kad se plovi do izvora rijeke Tom, koja utječe u Ob, dođe se do mjesta gdje se nose brodovi preko malog komada zemlje, kako bi se prenijeli u rijeku Jenisej, kao što se radi i na kraju rijeke Ket. Toliko od ove duhovne osobe» (Witsen, NOT, izd. 1692, II, 471; izd. 1785, II, 735).

Analizirat ćemo ovaj pasus istim postupkom kao prethodni. Paralele s Križanićevim spisom »Historia de Sibiria« možemo lako ustanoviti. I Križanić govori o tome kako je Sibir prešao u vlast moskovskih careva.<sup>90</sup>

Witsenov tekst podijelit ćemo u nekoliko odlomaka:

1. Fredericus Krizanicz . . . . . Carsko Veličanstvo.
2. Tatarski princ . . . . . gozbe.
3. Kad se plovi . . . . . duhovne osobe.

<sup>89</sup> Witsen, Noord en Oost Tartarye, izd. 1692, II, 471; izd. 1785, II, 735. Sve skupa ovi izvještaji o Stroganovima i Jermaku Timofejeviču obuhvaćaju u izdanju 1785, II. dio, malo više od 7 strana, 734—742. Zanimljivo je da Witsen na drugom mjestu priča i drugu verziju osvajanja Sibira koju je preuzeo od Isaaca Masse. Po toj verziji Anica je uvjeravao sibirske narode da uđu u rusko carstvo. On je postupio nasuprot Jermaku, koji je bio pravi osvajač, s ljubavlju i blagodarnošću. Witsen, o. c., II, 826—829, izd. 1785.

<sup>90</sup> Križanić, o. c., 120—122.

## 1.

Ovaj prvi Witsenov odlomak jest prepričavanje Križanićeve usputne primjedbe o Stroganovima.<sup>21</sup> Dakle, Witsen je izostavio najvažniji dio Križanićeva teksta koji govori o osvajanju Sibira. Ne spominje Jermaka, ni kako je on došao u Sibir. Osim toga ne vidi se iz Witsenova teksta u čemu se sastoji doprinos Stroganova u osvajanju Sibira. Zbog toga je Witsen svojim kratkim prepričavanjem potpuno ukinuo smisao Križanićeva teksta.

No da se osvrnemo na sam odlomak, pa da vidimo koliko je sličan ili različit Križanićevu.

a. Sam uvod je sličan uvodu prethodno analiziranog izvještaja o Križaniću (str. 31). I ovdje Witsen naziva Križanića »poljskim redovnikom«, koji je posvetio neki izvještaj svom »poljskom kralju«. Samo što je u ovom uvodu još dodao informaciju da je Križanić »dugo živio u Tobolu«. U prvom je izvještaju dao takvu informaciju na kraju (Križanićeva smrt).

b. Witsen se ograničava samo na titulu kojom se Stroganovi potpisuju u svojim molbama caru, dok Križanić daje više detalja o Stroganovima.

c. Witsen piše da je posebna titula Stroganova (Eer-naem) »Sirota tvoj«, dok Križanić kaže da je njihova titula: »Znameniti ljudi«. Tek poslije toga Križanić nastavlja, pa kaže da se Stroganovi u svojim molbama caru ne potpisuju po običaju dvorjana »Holop tvoj«, nego po običaju građana i seljana »Sirota tvoj«. Dakle, Witsen je sužavao Križanićevo razlikovanje s obzirom na titulu i potpisivanje na jedno te isto: »Sirota tvoj«.

d. Witsenovu primjedbu da pripadnici roda Stroganov nose ime mužik ili seljak kao odliku i znak časti kod Križanića se ne može naći. Križanić u ovom pasusu tvrdi nešto drugo. On brani način obraćanja caru sa »Holop tvoj«, kako ga prakticiraju moskovski dvorjani, nasuprot načinu na koji se Goti obraćaju svom kralju upotrebljavajući riječ »vasallus«. Po etimologiji, kaže Križanić, »vasallus« znači isto kao »siročće« tako da riječ »holop tvoj«, što se prevodi »sluga« ili »rob«, ništa manje nije od riječi »vasallus«, a čak moskovski dvorjani razumijevaju pod tom riječi nešto bolje nego riječi »vasallus« ili »siročće«. Witsen je izostavio ovo Križanićevo razmišljanje tako da ovaj pasus kod Witsena u stvari gubi smisao.

## 2.

Drugi Witsenov pasus je opet veoma skraćena Križanićeva verzija. Witsen je praktično izostavio čitav tok događaja koji je ispričao Križanić o periodu od kada su kozaci došli u Sibir. Ne spominje borbe kozaka s Kučunom, ni njihovo poslanstvo u Moskvu da dobiju pojačanje u borbi protiv Kučuna itd. Samo spominje tatarskog princa, nazvanog Kučunom (Witsen piše Kuczun; poljska ortografija?), koji je živio u Sibiru. I nadalje još spominje kako su kozaci ubili Kučunova sina za vrijeme gozbe.

<sup>21</sup> Idem, »... cognomento Strogonem ... qua mper slugam« (120—121). Da je to samo usputna primjedba, vidimo iz toga što Križanić poslije toga kaže: »Sed ut ad Stroganes revertamur.«

Ovaj Witsenov treći pasus nema paralelu s Križanićem.

Kao zaključak ove druge analize ponovo trebamo istaći da veoma začuđuje kako je Witsen — ako za sada pretpostavimo da je imao cijeli Križanićev spis — mogao toliko skratiti Križanićev izvještaj. Drugi izvještaji o Stroganovima, Jermaku i Kučumu puno su opširniji. Zašto bi Witsen skratio upravo Križanićev tekst?

Treći Witsenov pasus koji ćemo još malo ispitivati ne daje Križanićevo ime. Ovaj pasus je zanimljiv zato što govori o odnosu između Kathaya, Kine, Pekinga i Kambalika (v. bilj. 86). Kako smo prije vidjeli, kod Witsena nema onog što je Križanić o tome napisao. Izvještaj koji ćemo sada citirati i analizirati daje druge poglede od Križanićevih. Zato se postavlja pitanje zašto Križanićevo viđenje stvari nije dobilo mjesto u Witsenovoj knjizi?

Ovaj izvještaj koji je Witsen dobio iz Danske 1680. glasi:<sup>82</sup>

»O sibirskoj oblasti govori se u nekom pismu koje je napisao neki poštovani i učeni gospodin, a koje je meni 1680. g. poslano iz Danske, na sljedeći način. Sibir se tako daleko povlači da u tom pogledu ukazuje na mnoge nedosljednosti geografskih karata; te karte koje govore o širokoj zemlji, koja pripada velikom kanu, koji u Kathayu, i kako drugi misle, u Cambalu ima svoje prijestolje, što je sve u stvari samo izmišljotina, (pokazuju) kao da se Sibir povlači do granica Sine, pa možda čak i do Japana, koji je tamo povezan s kopnom, ili možda malom rijekom ili zaljevom odvojen od kopna.

Tvrđi se da su Kathay, Cambal i Peking jedan te isti grad, koji se na sjeveru nazivao Kathayem, u istočnoj Indiji, u južnim dijelovima i kod Mongola Cambalon, u istočnosineskim lukama Pekingom. Ove različita imena jednog te istog grada bila su uzrok da se izmišljalo carstvo kojeg u svijetu nije bilo. Da je to tako, potvrđeno je izvještajem nizozemsko-sineskog poslanstva, u kojem se kaže da je ovo poslanstvo naišlo na moskovske poslanike, za koje se u Moskvi znalo da su u to vrijeme poslani za Kathay, ali ne za Sinu. Zato što se u Moskoviji zabludom zamišljalo da je carstvo Kathay nešto drugo od sineskog, dan je nalog da se proputuje sjever, te se našlo da je upravo tako kako su Nizozemci tvrdili, i da su njeni (moskovski) poslanici poslani za Kathay, uistinu u Peking, u Sinu, donijeli njihovu poruku, i da je dovoljno poznato da se preko sjevernih dijelova brodom ne može doći ne samo zbog leda nego također zato što je zemlja ono što se smatralo vodom. Toliko od spomenutog meni pisanog pisma.«

Kako smo već rekli, Križanićevi pogledi na ta pitanja različiti su od pogleda ovoga Danca.<sup>83</sup> Za razliku od njega Križanić nikada ne upotrijebi Kathay kao ime grada. Križanić tvrdi da su Kathay i Sina jedno te isto carstvo i da su Kambalik i Peking jedan te isti grad. U drugom dijelu odlomka to je uostalom zaključak i ovog Danca. Nadalje Križanić

<sup>82</sup> Witsen, o. c., izd. 1785, str. 851—852.

<sup>83</sup> Križanić, o. c., 158—160

smatra da je Ledeno more spojeno s Istočnim oceanom, dok autor ovog pisma smatra da su ta mora odvojena zemljom. Križanić misli da je put brodom od Rusije do Kine moguć, dok ovaj autor tvrdi da je takav put nemoguć zbog leda i zato što su ta mora odvojena zemljom.

Kao što smo već vidjeli, Witsen nije citirao ili prepričao Križanićeve poglede na ta pitanja. Nigdje u njegovu djelu ne nalazimo Križanićeve stajališta. I to je veoma čudno zato što Witsen, prvo, često upotrebljava nazive Peking, Kambalik, Kina i Kathay, a drugo, veoma je zainteresiran za morski put preko sjevera do Indije.<sup>84</sup>

Cjelokupna analiza nameće samo jedan zaključak: Nicolaas Witsen nije imao cijeli Križanićev spis »Historia de Sibiria«. Najvjerojatnije je dobio već pripremljeni sažetak u obliku pisma koji je u dva dijela sa sličnim uvodom uveo u svoje djelo. U prilog takve teze govori to što Witsen nije naveo neka Križanićeva mišljenja koja su za njega bila veoma važna. Nadalje, da je imo cjelokupan tekst, sigurno ga ne bi toliko skraćivao, nego bi ga uveo kao poseban izvještaj o Sibiru. Takvih integralnih izvještaja ima više u Witsenovu djelu.<sup>85</sup>

Besmisleno je tvrditi da Witsen nije priznao svoju ovisnost o Križaniću, jer, kako smo vidjeli, Witsenovo prepričavanje Križanića često je netočno i nepotpuno. Također je besmisleno tvrditi da se Witsen koristio Križanićem a da ga nije naveo kao izvor. Witsenovo djelo sastoji se iz bezbrojnih izvještaja koje je dobio preko mnogih kanala. Međutim, uvijek, kad je riječ o dužim izvještajima, navodi izvor. Kada nije znao ime autora, navodio je kao izvor »njemački gospodin, engleski, perzijski, i sl.« Jagić je već ukazao na nevjerojatnost da je Witsen upotrebljavao za Križanića i njegovo ime i naziv »neki slavenski pisac«, ali to bi se još trebalo provjeriti.

Sada još ostaje samo otvoreno pitanje kako je Witsen došao do informacija o Križaniću. Witsen naime ne otkriva kako ih je dobio. Jagić je slutio dva moguća izvora. Pretpostavljao je da je Witsen dobio kopiju spisa »Historia de Sibiria« preko Herna, koji je, kako kaže Jagić, možda upravo za Witsena tražio primjerak spisa »Historia de Sibiria«, za koji je čuo da ga je Križanić posvetio poljskom kralju, a o Križanićevoj smrti mogao je biti obaviješten preko Poljske. Jagić tu ukazuje na poljsku ortografiju Križanićeva imena kod Witsena: Krizanicz.

Ako polazimo od toga da Witsen nije raspomagao cijelim Križanićevim tekstom, Horn postaje kao posrednik nevjerojatan, te Jagićeva pretpostavka otpada. Osim toga nisam mogao ustanoviti neposrednu vezu između Witsena i Horna.

No, moguće je da postoji posrednik između Witsena i Horna. Tražimo dakle osobu koja je znala i Witsena i Horna i koja je saznala za Križanićev spis »Historia de Sibiria«. Tražeći tu vezu, naišao sam na ova imena:

<sup>84</sup> Jacobus Scheltema je čak tvrdio da je pronalaženje morskog puta preko Ledeneog mora za Indiju bio glavni Witsenov cilj kad je pisao »Noord en Oost Tartarye«. Nadalje je poznato da je Witsen pokušao organizirati ekspedicije koje bi istraživale tu mogućnost, ali u tome nije imao uspjeha.

<sup>85</sup> Izd. 1785, str. 728—731, 820—821, 822—823, 823—824, 839—842, 851—852, 885—887.

1. Frederik Gabel, danski poslanik od 1676. do 1677. u Moskvi.<sup>96</sup> Gabel i Horn, njegov tajnik, za vrijeme boravka u Moskvi zauzeli su se za Križanića i dobili su carevu dozvolu da Križanić pođe s njima u Dansku. Poslije odlaska iz Moskve 1677. Križanić se odvojio od njih i otišao za Vilnu, gdje je stupio u dominikanski red.

Sačuvana su mnoga pisma i izvještaji Hildebranda Horna, pisani 1681—1684,<sup>97</sup> koji govore o Rusiji i Sibiru, a koje je najčešće upućivao Gabelu. Među njima osobito je značajno pismo od 25. III. 1684. u kojem Horn govori o Sibiru i Kini. To bi se pismo trebalo usporediti s Križanićevim spisom i s Witsenovim prepričavanjem Križanića.

Nadalje je zanimljivo to što Witsen ima mnogo izvještaja o udaljenostima unutar Rusije, između Rusije i Sibira te između Rusije i Kine.<sup>98</sup> Zanimljivost se sastoji u tome što se među tim izvještajima nalazi izvještaj o putu i udaljenosti od Tobolska do Moskve.<sup>99</sup> Frederik Gabel je raspolagao takvim izvještajem koji je nosio naslov »Reise aus Siberien«. Autor je bio nepoznat a opisivao je put od Moskve do Tobolska, što ga je 1666. prošlo 46 oficira.<sup>100</sup> Trebalo bi usporediti i taj putopis s Witsenovim izvještajima.<sup>101</sup>

2. Francois le Fort, bliski prijatelj cara Petra Velikog i Nicolaasa Witsena, a osim toga — kako kaže Scheltema<sup>102</sup> i bivši Hornov tajnik. Između Witsena i He Forta od kraja 80-ih godina do 1694. razvijala se intenzivna korespondencija uglavnom o brodogradnji. O toj korespondenciji nisam našao nikakva traga u Witsenovoju ostavštini.<sup>103</sup>

3. Baron Jan Willem van Keller, nizozemski poslanik u Moskvi od 1676. do 1697. Witsen se u predgovoru »Noord en Oost Tartarye« izričito zahvaljuje njegovoj pomoći pri sakupljanju materijala o Tatariji. Van Keller je bio u Moskvi u isto vrijeme kad je Horn tamo bio danski poslanik od 1682 do 1684.

4. Knez Vasilije Vasiljevič Golycyn. Horn ga često spominje u svojim pismima, između ostalog u pismu Gabelu od 25. III. 1684. Golub misli da je Golycyn »imao udjela u pribavljanju dozvole da se Križaniću dopusti odlazak iz Rusije s danskim prijateljima.«<sup>104</sup> Golycyn je bio i u dobrom odnosu s Van Kellerom.<sup>105</sup>

---

<sup>96</sup> Ivan Golub, Istraživanje o Jurju Križaniću i njegovim danskim prijateljima Frederiku Gabelu i Hildebrandu Hornu u Kopenhagenu, Historijski zbornik, XXIII—XXIV (1), str. 254—258 (1980—81).

<sup>97</sup> Idem, 259—261.

<sup>98</sup> Witsen, o. c., izd. 1785, str. 824—826, 829—834, 834—835, 835—839, 842, 842—848, 848—851, 852—853, 853—855, 855—856, 856—857, 857, 859, 878—879, 879—881, 881.

<sup>99</sup> Idem, 848—851.

<sup>100</sup> Golub, o. c., 256.

<sup>101</sup> Više puta je Witsen dobio izvještaje o Sibiru preko Danske. Nažalost nika da ne kaže od koga ih je dobio. V. Witsen, o. c., 1785, 728—731, 851—852, 879—881.

<sup>102</sup> Jacobus Scheltema, Rusland en de Nederlanden, I—IV, A'dam 1817—1819, II, 48—49, i J. F. Gebhard, Het leven van Mr. Nicolaas Witsen (1641—1717) I—II, Utrecht 1881—1882, I, 428.

<sup>103</sup> Uglavnom se nalazi u Gemeente Archief Amsterdam.

<sup>104</sup> Golub, o. c., 260—261.

<sup>105</sup> Scheltema, o. c., II, 26, i Witsen, Mosc. Reyse, II, 120.

5. Knez Jakob Dolgorukov. Horn spominje Dolgorukova u svojim pismima još češće nego Golicyna. Jednom kaže da je Dolgorukov jedan od njegovih prijatelja.<sup>106</sup> Jakob Dolgorukov je putovao 1687. Nizozemskom i kontaktirao je s Witsenom.<sup>107</sup> Scheltema nadalje kaže da su se Witsen i Dolgorukov dopisivali.<sup>108</sup>

6. Andries Winius. U pismu od 10. VI. 1684, poslanom iz Moskve, Horn spominje šefa pošte Vinniusa.<sup>109</sup> Golub sluti da je on možda ista osoba koju spominje Križanić u spisu »Historia de Sibiria«. Križanić tamo govori da je šef pošte poslao Hornovo pismo iz Moskve u Vienu. Ne kaže njegovo ime, ali ga naziva svojim prijateljem.<sup>110</sup> Witsen je također poznavao Andriesa Winiusa. Upoznao ga je lično kad je putovao u Moskvu u sastavu Boreelova poslanstva. Winius je tada bio carev tumač (1664—1665). I poslije toga je Witsen ostao u vezi s Winiusom. Gebhard smatra da je Winius jedan od važnih posrednika koji su mu pomogli u sakupljanju materijala.<sup>111</sup> Scheltema tvrdi da se Witsen dopisivao s Winiusom.<sup>112</sup> I po informaciji koju je dobio Gebhard iz Moskve oko 1880. u Moskvi su sačuvana četiri Witsenova pisma Winiusu. Pokušao je dobiti prijepis tih pisama, ali bez uspjeha.<sup>113</sup>

Tih šest osoba moglo je posredovati između Horna i Witsena. Oni bi mogli biti izvor njegova znanja o Križaniću. Ali na osnovi postojećeg materijala sada ne mogu odrediti tko bi to od njih bio.

Međutim, htio bih još upozoriti na drugu mogućnost. Poslije analize tekstova polazili smo od pretpostavke da Witsen nije imao cijeli Križanićev spis. Uzmimo još u obzir da je Witsen pisao Križanićevo ime (a i ime Kuczun) po poljskoj ortografiji: Krizanicz, onda je moguće da je Witsen iz Poljske dobio izvještaj o Križanićevu spisu istodobno s viješću o njegovoj smrti. U tom slučaju ne bi postojala dva različita izvora Wit-

<sup>106</sup> Golub, o. c., 259.

<sup>107</sup> Scheltema, o. c., II, 36.

<sup>108</sup> Idem, II, 70.

<sup>109</sup> Golub, o. c., 259—260.

<sup>110</sup> Po mom mišljenju »Vinnius« i »Andries Winius« jedna su te ista osoba. Prezime Andriesa Winiusa često se pojavljuje kao »Vinius« s jednim »n«. Takvu transkripciju s dva »n« još nisam vidio, ali ipak smatram da se radi o istoj osobi. Zasad nemam materijala pomoću kojeg bih mogao utvrditi da li je Andries Winius bio šef pošte 1680—1684.

<sup>111</sup> Gebhard, o. c., I, 421.

<sup>112</sup> Scheltema, o. c., II, 70.

<sup>113</sup> Gebhard je dobio pismo od direktora arhiva barona von Bühlera, Gebhard, o. c., I, 438. Von Bühlerov odgovor glasi: »D'ailleurs, parmi le personnel des Archives de St. Petersburg, comme dans ceux de Moscou, il n'y a pas un seul employé, qui sache le hollandais. De plus, les 10 lettres de Witsen, qui se trouvent aux Archives de Moscou, et surtout leurs annexes, sont écrites de manière à ne pouvoir être déchiffrées que par une personne, qui connaisse cette langue à fond, y compris les tournures de phrases qui étaient usitées au commencement du XVII<sup>me</sup> siècle.« Radi se o ovim pismima: »3 adressés à Pierre le Grand, 3 au Chancelier C<sup>te</sup> Golovine (1703—1704) et par les années 1710—1716, 4 au Diak (Secrétaire d'Etat) Winius; a ces dernières sont annexés 4 memoires assez étendus.« Međutim, ako su ta pisma Winiusu pisana između 1710. i 1716, onda su pisana sinu ili unuku našega Winiusa, koji je nosio isto ime Andries. Taj njegov sin posjetio je Nizozemsku 1706. gdje se upoznao s Witsenom. Putovao je u Nizozemsku, poslan od cara, da bi se informirao o doktrinarnim razlikama između protestantizma i pravoslavlja. Winius se obratio Witsenu, koji ga je uputio amsterdamskom propovjedniku Tacu Haju. Gebhard, o. c., I, 445.



senova znanja o Križaniću, nego samo jedan. Ta bi osoba trebala biti netko iz okoline Jana Sobieskoga, koji je imao uvid u Križanićev spis. Jer, kad se promatraju Witsenovi odlomci o Križaniću, ipak se vidi da se radi o sažetku — bez obzira na to kako je taj sažetak loše napravljen — dvaju malo opširnijih odlomaka Križanićeva spisa, koji se čak na jednom mjestu doslovce poklapaju s Križanićem. I ta bi se mogućnost još trebala dalje istražiti.

Na kraju ove rasprave o odnosu između Križanića i Witsena još bih rekao da se Witsenovo značenje za Križanićevo biografiju sastoji u tome što je jedini Witsen naveo gdje i kako je Juraj Križanić završio svoj život, te da bi značenje Jurja Križanića za Nicolaasa Witsena moglo biti veliko u slučaju da je Witsen zbilja poznavao Križanića i njegova djela, i to ne samo na osnovi malog izvještaja.

## POGOVOR

Kao podnaslov radnje dali smo naziv »Knjiška i osobna veza«. Ukoliko smo i pronašli neku knjišku vezu, vidjeli smo da je ona beznačajna. U opsežnoj Witsenovoj knjizi tek su dvije strane posvećene Križaniću. Osim toga nije riječ o jednom od najznačajnijih Križanićevih djela, nego o njegovu zadnjem, kratkom spisu »Historia de Sibiria«.

Witsen je čuo za Križanića tek kad se ovaj nalazio u Poljskoj (najvjerojatnije poslije Križanićeve smrti) — što se može zaključiti iz Witsenova pisanja o Križaniću — i to najvjerojatnije preko kratkog izvještaja o Križaniću i o spisu »Historia de Sibiria«. Dakle, osobna je veza između Križanića i Witsena nemoguća.

Na sva pitanja nismo mogli dati odgovor. Dakako da su moguća dalja istraživanja, koja bi nam pružila nove detalje. Osobno, ne vjerujem da bi takva istraživanja odnos Križanić-Witsen postavila u drugačijem svjetlu.

## PRILOZI

Nicolaas Witsen, Noord en Oost Tartarye, 1785, I, 115—116

»Voor omtrent veertig Jaren was, (als verhaelt Fredericus Krizanicz, Poolsche monnik, aen zijn Majesteit van Polen vertoont) door den Moscoviet, omtrent de vliet Schingal, een sterkte gesticht, waer door hij het omleggende volk tot gehoorzaamheit trachte te brengen: doch die van Niuche quamen met een vloot Schepen, en verdreven de Moscoviters, die gebreke aan buffe-kruud hadden.

Als namaels uit de Vesting Nertsinskoy, de Russche Kozakken, den Sineeschten Onderdanen lastig vielen, is er uit Sina een Afgezant derwaerts gezonden, met verzoek van Gyzelaars te geven. Waer op drie Russche soldaten aen 't Hof te Peking gevoert zijn, daer zij naerstig wierden bezichtig, met giften beschonken, en bevolen te zeggen aen hunne Czaer-sche Majesteiten, of het hun believen zouden Gezanten te zenden, om Grens-scheidinge te maken. Zy bragten ook brieven terung; doch die in Mosco van niemand konden gelezen noch verstaen worden.

Tusschen de Rivieren Anabara, of Nabaroi, en Konitza, of Kobnitza strekt zich in Zee een hoek lands uit, daer zeer quaed en schrikkelijk, volgens het zeggen der inwoonderen, die wel de beste Zeekuiden niet zijn, om te varen is.

Voor eenige jaren is 't gebeurt, dat de Gezaghebber of Veivoda in Jeniseiskoy, een Stad aan de Rivier Jenisea gelegen, de Zuster van een Poolsche Hopman, in Moscovische dienst, onteerde. Deze stichte oproer uit weerwraek, sloeg het opperhoofd dood, en plunderde de kroegen. Voorts toog hy met zijne muitelingen na het Zuid-Oosten, en bouwde aldaer een sterkte, genaemt Albasin, dear hy tien Jaren in rust leefde.

Waerna hy iemant na Mosco afzond, met bede, zoo men hem zijn misdaed vergaf, hy dan het omleggende volk jaerlijksche schattinge wilde op doen brengen. Dus kreeg hy vergiffenis: en aen de Weiwoda van Jeniseiskoy wierd gelast, hem van alle noodwendigheden te voorzien.

Dit voorbeeld is weinig Jaer daarna gevolgt van zekeren gemeenen Soldaet uit Krasnojara, die een goed aental makkers opmaekte: doch zonder eenig quaed feit te begaen. Zy togen na het Zuiden, tot dat zy quamen aan de Vliet, Selenga genaemt, daer zy het zeer vruchtbaer vonden. Wes zy daersterkte oprichtede, en insgelijks eenige Jaren in stilte leefden, totdat eindlijk mede iemant na Mosco zonden, en door den zelven een schatting beloofden: 't geene aengenomen wierd.

En oordeelt deze Monnik Krizanicz, die onder de Poolsche benden, in het beleg voor Wenen, onlangs is gesneuveld, uit den mond dergeener, dien de kusten bekend zijn, dat de Zee van de Vliet Oby af, langs de Amursche oevers, tot aen Japan, onmogelijk met Schepen te bevaren is; vermits het Ys daer nooit smelt, en met zulke groote schotzen altijd dryft, dat met de minste wind de zwaerste Schepen zouden verbroken worden. Dusverre het geene boven gemelte Monnik, aen zijn Poolsche Majesteit, gezegt.\*

1785, II, str. 735.

\*Fredericus Krizanicz, Poolsche Monnik, welke lange Jaren tot Tobol heeft gewoont, verhaelt, in zeker bericht, dat hy zijn Poolsche Majesteit, in 't Jaer zestien honderd en tachtig heeft aangebode, hoe het geslacht Stroganof, of Stroganovi, het geene tot overwinning van Siberien veel heeft toegedaen, en zich in die gewesten noch ophoud, voor een Eer-naem is gegunt, te ondrschryven, als zy verzoekschriften aen hare Majesteiten maken, met de naem van Syrotatwoy, 't geen zoo veel wil zeggen als vasal, of Chlopiwoy, dat is, Slaven: gelijk mede dit geslacht de naam van Moeziek, of Boer draegt, by uitstekentheit, en als tot een Eer-teken. Het bezit veel Land-goederen, die hen hunne Tzaersche Majesteiten eertyds zijn geschonken.

De Tartesche Prins die Siberien verloor, hielt in de stad Sibir, of zoo andere zeggen, in Tobol, zijn Hof: hy was genaemt Kuczun: Deze Stad is van de Kozakken, welke dat Landschap innamen, verwoest; en wanneer deze laetste Vorst Kuczun overleden was, wierd des zelfs Zoon, ter maeltyd zijnde (zoo hy zegt) van de Kozakken gedood.

De Vliet Tom, die boven in de Oby stort, opvarende, tot aen zijn oorspronk, ontmoet men een plaets, alwaer de Barken over een kleine streek

Lands worden gehaelt, en zoo in de Rivier Jenisea gebragt; gelijk zulks ten einde de Rivier de Ket mede geschied. Dusver deze Geestelijke persoon.\*

1785, II, str. 851—852.

\*Van het Siberische gewest word in zeker Brief, aen my in 't Jaer zestien honderd tachtig uit Denemarken, van een aenzienlijk en geleerd Heer geschreven, aldus gesproken.

Het Landschap Siberien strekt zich zoo verre uit, dat het ten dezen aenzien de Geographische Kaerten van veele ongerymtheden overtuigt; welke Kaerten van en breed Land spreken, onder den Grooten Cham gehoorende, de welke tot Kathay, en zoo andere meenden, tot Cambalu, zijn Zetel zoude hebben, daer nochtans alles maer een verdichtzel is, alzoo Siberien zich zoude uitstrekken tot an de palen van Sina, ja misschien tot aen Japan: dat daer aen het vaste Land gehecht zoude wezen, of misschien maer door een Rivier, of kleine Inham van de vaste Kust onderscheiden worden. Men wil dan dat Kathay, Cambalu, en Peking een en dezelve Stad is, de welke in het Noorden Kathay, in Oost-Indien, aen de Zuiderlijke gedeelten, en ook by den Mogol Cambalu, en in de Oostersche Sinesche Zee-plaetzen Peking wierde genaemt: dat deze verscheide namen van een en de zelve plaetze oorzaak zoude gegeven hebben om een Ryk te verzinnen, dat in de Waereld niet en is: dat dit zeker is, word door de beschryvinge van het Hollandsche-Sinesche Gezantschap bevestigd, verhalende dat dezelve in de Stad Peking Moskovische Afgezanten hadde aengetroffen, daer nochtans in Moskou bekend was, dat men wel Afgezanten na Kathay, op die tyd, maer niet na Sina hadde afgevaardigt; alzoo men zich in Moskovien al mede door dwalinge hadde ingebeeld, dat het Ryk van Kathay noch wat anders als het Sinesche was: dat men in Moskou door deze inbeeldinge getracht hadde het Noorden te laten doorreizen, en de zake waerlijk hadde bevonden alzoo te wezen, als by de Hollanders is vermeld; en dat hare Gezanten, na Kathay gezonden, in der daed tot Peking, en in Sina hare Boodschap hadden afgelegd; en dat het genoegzaam bekend was, dat men door de Noordelijke gedeelten te Scheep niet zoude kunnen komen; niet alleen wegens het Ys, maer ook om dat het Land zoude wezen, het geene men gemeent heeft Water te zijn. Dus verre gemelte aen my geschrevene Brief.\*

## LITERATURA

### 1. Priručnici

Bildragen tot eene Nederlandsche Bibliographie uitgegeven door het Frederik Muller Fonds, I Land en Volkenkunde, bewerkt door P. A. Tiele, Amsterdam 1884.  
Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, Leiden 1918.

### 2. Literatura

Baron S., Križanić and Olearius, u: Juraj Križanić (1618—1683) Russophile and Ecumenic Visionary, ed. T. Eekman and A. Kadić, The Hague, Paris, 1976, 183—208.  
Eekman Tom, Vatroslav Jagić on Križanić, u: Eekman/Kadić, 303—326.  
Gebhard J. F., Het leven van Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen (1641—1717) I—II, Utrecht 1880—1881.

Golub Ivan, Biografska pozadina Križanićevih djela, u: *Zivot i djelo Jurja Križanića*, Zbornik radova, Zagreb 1974, 35—104.

Golub Ivan, Istraživanja o Jurju Križaniću i njegovim danskim prijateljima Frederiku Gabelu i Hildebrandu Hornu, *Historijski zbornik XXXIII—XXXIV* (1) 253—262 (1980—81).

Jagić Vatroslav, *Zivot i rad Jurja Križanića*, JAZU, Zagreb 1917.

Khuyver A., *Over het verblijf van Nicolaas Witsen te Moskou (1664—1665)*, u: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, afd. Letterkunde, 3<sup>e</sup> reeks dl II, Amsterdam 1895, 5—38.

Križanić Juraj, *Historia de Sibiria*, izd. i prijev. A. A. Titova u zborniku: *Sibir v XVIII veku*, Moskva 1890, 115—216.

Kukuljević Sakcinski Ivan, *Juraj Križanić Nebljuški*, hrvatsko-ruski pisac, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, X, Zagreb 1869, 11—75.

Parry A., *Križanić's views on Siberia and China*, *Eckman/Kadić*, 245—262.

Romeijn J. en A., *De lage landen bij de zee, Een geschiedenis van het nederlandsche volk*, Amsterdam 1976.

Scheltema Mr. J., *Rusland en de Nederlanden I—IV*, Amsterdam 1817—1819.

Witsen Nicolaas, *Aeloude en Hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier*, Amsterdam 1671.

Witsen Nicolaas, *Eene autobiographie met verklarende aantekeningen*, u: *Pieter Scheltema, Aemstels Oudheid*, VI, 41—60, Amsterdam 1872.

Witsen Nicolaas, *Moscovische Reyse 1664—1665*, I—III, izd. Th. J. G. Locher en P. de Buck Den Haag 1966—1967.

Witsen Nicolaas *Noord en Oost Tartarye*, Amsterdam 1692; 1705; 1785.

NICOLAAS WITSEN ET JURAJ KRIZANIC

*Résumé*

L'introduction de la présente communication traite des relations entre l'Hollande et la Russie au XVII<sup>e</sup> siècle. On explique les intérêts guidant les Hollandais dans leurs rapports avec la Russie: dans le développement des rapports diplomatiques et commerciaux, de même que dans leur participation sur le plan de la création du commerce et de l'industrie russes. Aussi prend-on en considération les principes de la politique russe vis-à-vis des étrangers.

La dernière partie de l'introduction traite de l'arrière-plan des relations entre Nicolaas Witken et la Russie, que l'on trouve, d'un côté, dans la tradition familiale des Witsen et de l'autre, dans les contacts de Witsen lui-même entre étudiants à Leiden. C'est ici qu'on peut remarquer ce qui représente l'intérêt principal pour Witsen dans la Russie, et ce n'est ni le commerce ni la politique, mais la recherche.

La première partie de la communication passe en revue les impressions de voyage en Russie de Witsen, tirées de son récit de voyage des années 1664—1665. Ce récit, disparu pour un grand laps de temps, est retrouvé la fin du siècle dernier dans une bibliothèque de Paris, et ensuite réédité en 1966 avec les commentaires de Th. Locher et P. de Buck.

Au cours de ce voyage, le jeune Witsen, membre de la légation de Boreel, a eu d'intéressantes rencontres. Parmi les autres, c'est le tzar, le patriarche Nikon, ensuite le métropolite grec de Gaz, ainsi que certains Kalmyks et Tartars. Aussi ce récit traite-il amplement de la charge du tzar dans la Russie de l'époque, des moeurs de la vie publique, du comportement vis-à-vis des étrangers et de la religion. Ce texte nous permet de mieux comprendre le point de vue de l'homme occidental sur la Russie de l'époque, l'opinion qui diffère considérablement de celle de Krizanic, de ses visions et espoirs vis-à-vis de la Russie.

La seconde partie du rapport traite du travail chercheur du Witsen plus âgé, effectué à sa charge du Maire d'Amsterdam (1682—1705). Ce travail résulta par son oeuvre principale «Noord en Oost-Tartarije», apparue la première fois en 1692. La seconde édition changée, apparue en 1705, est réapparue en 1785. Cette oeuvre principale, Witsen l'a dédiée à Pierre le Grand avec qui il a été en contact. Cette connaissance s'est développé encore plus après la visite de Pierre le Grand rendue à l'Hollande en 1697.

Dans cette oeuvre Witsen parle aussi bien de la Sibérie. L'auteur de la présente communication essaie d'expliquer dans quelle mesure Witsen

utilisait l'oeuvre de Križanić »Historia de Sibiria«. Ce texte de Križanić, Witsen ne la mentionne directement que deux fois, négligeant le titre.

Etant donné que l'auteur de la présente communication n'a pas réussi de trouver les preuves des rapports entre Križanić et Witsen aux »Ge-meente-Archief Amsterdam«, pour reconstituer cette relation il a dû s'appuyer sur les textes de Witsen et Križanić sur la Sibérie. La reconstruction d'une relation littéraire entre »Noord en Oost-Tartarije« et »Historia de Sibiria« ne prouve pas par elle-même une relation personnelle entre ces auteurs, d'autant plus que Witsen recueillait les matériaux pour son travail de recherche à l'aide de ses amis hollandais et étrangers vécus à l'est. Une de ces relations est le baron von Keller auquel Witsen exprime ses remerciements dans l'introduction de son oeuvre. D'après l'identification de l'auteur, le même von Keller est une relation directe d'Hildebrand Horn auquel Križanić, de son côté, dédie son oeuvre »Historia de Sibiria«. La difficulté consiste dans le fait que Witsen mentionne l'oeuvre de Križanić dédiée au roi polonais, ce qui signifierait que Witsen ne possédait pas l'exemplaire de »Historia de Sibiria« dédié à Horn.

Dans la conclusion de sa communication l'auteur montre la différence principale dans le point de vue de Witsen et Križanić vis-à-vis de la Russie de l'époque et les raisons de cette différence, ainsi que dans quelle mesure on peut conclure, à la base des matériaux trouvés, qu'il y avait effectivement une relation littéraire ou même personnelle entre Križanić et Witsen.